

Geliş Tarihi / Received: 10/05/2024 Kabul Tarihi / Accepted: 30/05/2024

AH ŞU MÜRETTİP, MÜSTENSİH VE MÜNEKKİTLERİN ETTİKLERİ: BU ŞİİRLER BÂKÎ'NİN Mİ?

AH, WHAT THE COMPOSITORS,
COPYISTS, AND CRITICS HAVE
DONE: ARE THESE POEMS REALLY
BAKÎ'S?

Doç. Dr. Hasan KAPLAN
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E-posta: h1982kaplan@hotmail.com
Orcid: 0000-0003-1290-7219

Öz

Osmanlı şiirinin önemli kaynaklarından biri olan mecmualar akademik çalışmalarda hak ettiği ilgiyi görmeye başlamış; son yıllarda makale, kitap ve tez düzeyinde yapılan çalışmalar artmıştır. Bu çalışmaların bilinen şairlerin bilinmeyen şiirlerine yaptığı katkı ortadadır. Aynı şekilde bilinmeyen yahut unutulmuş şairleri bilinir kılma hususunda da önemli bir yeri vardır. Bugün nazım şekilleri ve türlerine dair zengin örnekler barındıran mecmuaların ilgi görmesi sevindirici olsa da mecmualarda bilhassa edebiyat tarihimizde "büyük" diye nitelediğimiz şairlere dair ciddi hatalar da yapılmıştır. Büyük şairlerimizin şiirlerini barındıran mecmualara dair çalışmalarda o mahlasla söylenmiş tüm şiirler -basılı divanda yer almayan şiirler de dâhil- herhangi bir kritiğe tâbi tutulmadan o şaire ait gösterilmekte ve mecmuadaki aktarıma "mutlak doğru" olarak yaklaşılmaktadır. Çalışmamız bu anlayışa bir tepki olarak Bâkî özelinde mecmualarda ona ait gösterilen şiirlere dair bir eleştiridir. Çalışmada Bâkî'nin yalnızca basılı Divanları esas alınmamış, ayrıca bu şiirlerin Bâkî Divanı'nın 228 nüshasındaki durumuna bakılmıştır. Hem nüshalara hem de basılı Divanlara girmiş bazı hatalı kayıtlara dair eleştirel bir inceleme yapılmış, iddialı ve mesnetsiz bir şekilde "Bâkî'ye aittir" denilen şiirlerin ona ait olup olmadığı tartışılmıştır. Bu yolla bilim dünyasında mecmua çalışmalarında ve divan neşirlerinde eksik bırakılan bilgiyi teyit ve kaynağını sorgulama noktasında bir tenkit ve farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda geniş bir değerlendirme yapılarak Bâkî özelinde ulaşılan sonuçlar tartışmaya açılmıştır.

Anahtar kelimeler: Bâkî, Bâkî Divanı, divan nüshası, şiir mecmuası, nazire mecmuası, mahlas hataları.

Abstract

Journals, one of the essential sources of Ottoman poetry, have begun to attract the attention they deserve in academic studies. Studies of articles, books, and theses have increased in recent years. The contribution of these works to the unknown poems of known poets is prominent. Likewise, it is essential to make unknown or forgotten poets known. Although it is favorable that the journals containing rich examples of verse forms and genres are attracting attention today, serious errors have been made, especially about the poets we consider "great" in our literature history. In studies related to journals containing the poems of our great poets, all poems attributed to that pseudonym - including those not found in printed anthologies - are presented as belonging to that poet without undergoing any criticism, and the rendition in the journal is accepted as "absolutely truth". Our research offers a critique concerning the poems attributed to Bâkî in journals as a response to this perspective. The research looked beyond the printed collections of poems by Bâkî, also considering how these poems were presented in the 228 editions of Bâkî Divan. A critical examination was conducted on certain erroneous entries found in both manuscripts and printed collections, questioning whether poems attributed to Bâkî, often claimed boldly and without evidence to be his, truly belonged to him. In this way, it is aimed to raise criticism and awareness in the scientific world by confirming the incomplete

information in journal studies and divan publications and questioning its source. As a result of the study, a comprehensive discussion was performed, and the results were opened up for discussion.

Keywords: Bâkî, Bâkî's Divan, copy of Divan, journal of poems, journal of nazire, pseudonym errors.

GİRİŞ

Arapça "cem" sözcüğünden türetilen mecmua "toplanmış, bir araya getirilmiş" anlamına gelmektedir. Klasik Türk edebiyatı sahasında ise "farklı kişilere ait metinlerin/metin parçalarının bir araya getirildiği eserler bütünü" olarak tarif edilmiştir (Köksal, 2012: 411). Yazma eser kütüphanelerimizde yaygın şekilde rastladığımız mecmualar Osmanlı şiirinin önemli kaynaklarından biri olup bilhassa bilinen şairlerin bilinmeyen şiirlerini içerebilmesi, bilinmeyen yahut unutulmuş şairleri şiirleriyle/eserleriyle bilinir kılması yönüyle önemlidir. Edebiyat tarihinin birinci dereceden kaynakları olan tezkirelere yansımamış birçok şair, şiir, tür ve belgede de mecmualar edebiyat tarihinin vazgeçilmez kaynakları durumundadır (Aydemir, 2007: 123).

Şiir mecmualarının tanımını, tanıtımını, tasnifini, önemini, edebî değerini, edebiyat tarihçisi ve araştırmacısına sağladığı imkânları, bibliyografyasını içeren birçok mühim çalışma (Aydemir, 2001; Aydemir, 2007; Gıynaş, 2011; Gürbüz, 2012; Gürbüz, 2013; Kılıç, 2012; Köksal, 2012; Kurnaz-Aydemir, 2013; Süngü, 2020; Uğur, 2023) mevcut olduğu için bu çalışmalarda bilgileri tekrarlanmayacak, bunun yerine mecmua çalışmalarında ihmal edildiğini düşündüğümüz bir yön ve bu doğrultuda yaygınlık kazanan bir anlayış Bâkî özelinde gösterilerek tartışmaya açılacaktır.

Mecmualar, Osmanlı şiiri üzerine çalışan araştırmacılar için bakir bir alan olarak hak ettiği ilgiyi görmeye başlamış; gerek makale ve kitap düzeyinde gerekse yüksek lisans ve doktora tezi olarak mecmualar üzerine yapılan çalışmalar artmıştır. Bu çalışmaların belli bir sistem dâhilinde (örneğin MESTAP) ve bir maksatla yapılanları bir kenara bırakılırsa mecmua çalışmaları mecmualar hakkında genel bir bilgi, söz konusu mecmuanın tanıtımı, kısa bir inceleme ve metin neşri aşamalarından oluşmaktadır. Mecmua çalışmalarının bilinen şairlerin bilinmeyen şiirlerine yaptığı katkı ortadadır. Bu noktada bir mecmua incelemesini "şairin bilinmeyen şiirleri", "şairin yeni şiirleri", "şairin basılı divanda yer almayan şiirleri", "şairin yayımlanmamış şiirleri" gibi başlıklı çalışmalar izlemektedir. Aynı şekilde mecmuaların bilinmeyen yahut unutulmuş şairleri bilinir kılma hususunda da önemli bir yeri vardır. Sadece edebiyat incelemeleri için değil; kültür tarihi, folklor, etnografya, din ve tarih sahasında da mühim bir kaynak olan mecmuaların ilgi görmesi sevindiricidir. Ancak mecmuaların bilhassa edebiyat tarihimizde "büyük" diye nitelediğimiz şairlere dair ciddi hatalar barındırdığını da söylemeliyiz. Mecmua

çalışmalarında yalnızca metin neşri amaçlandığında ve metinlerin herhangi bir kritiğe tâbi tutulmadan aktarılması esas alındığında geçerli, güvenilir ve bilimsel olmayan bilgiler sahaya girmekte, zamanla bunlar yaygınlık kazanmakta, düzeltilmesi zor bir hâl almaktadır. Büyük şairlerimizin basılı divanlarına girmeyen şiirlerini barındıran mecmualarda, aynı mahlasla söylenmiş tüm şiirler şaire ait gösterilmekte, mecmualardaki aktarıma “mutlak doğru” olarak yaklaşılmaktadır. Çalışmamız bu anlayışa bir tepki olarak Bâkî özelinde mecmualarda ona ait gösterilen şiirlere dair bir incelemedir. Bâkî, Osmanlı şiirinin “büyük” şairlerinden biridir. “*Osmanlı metin çalışmaları sahasında büyük bir özenle çalışılması gereken bir şair varsa o da Bâkî’dir.*” (Andrews, 2015: 44). Onun şiirlerine dair hatalı değerlendirmeleri düzeltmeyi, bazı yanlışları yaygınlık kazanmadan nihayete erdirmeyi önemli buluyoruz. Bu sebeple çalışmada Bâkî’nin yalnızca basılı *Divan*larını esas almadık, ayrıca bu şiirlerin *Bâkî Divanı*’nın -ulaşabildiğimiz- 228 yazma nüshasındaki durumuna baktık.¹ Böylece bir kısmı bu nüshalara da girmiş şiirlere dair eleştirel bir inceleme yapmayı, iddialı lakin mesnetsiz bir şekilde “Bâkî’ye aittir” denilen bazı şiirlerin aidiyeti meselesini tartışmaya açmayı amaçladık. Bu yolla yalnızca mecmua çalışmalarında değil divan neşirlerinde de eksik bırakılan “bilgiyi teyit” ve “kaynağını sorgulama” noktasında bir tenkit ve farkındalık oluşturabileceğimizi düşünüyoruz.

Şiirlerin Hatalı Kaydedilmesi

Mecmualarda derleyenden kaynaklı hatalı kayıtlar ortaya çıkabilmektedir. Bunların başında bir şaire ait şiiri, başka birine ait göstermek gelmektedir (Kaplan, 2022a: 1288). Mecmua üzerine çalışan araştırmacı, haklı olarak derleyen kime ait göstermişse, şiir için o kişinin -varsa- basılı divanına müracaat etmekte, şiirin o divandaki durumunu ortaya koymaktadır.

“Bâkî” mahlası geçtiği için mecmualarda “sultânü’ş-şu’arâ” Bâkî (öl. 1600) adına kaydedilen ve şairin basılı *Divan*larında rastlamadığımız şiirlerin bir kısmı Bâkî’ye ait değildir. “*Öncelikle Dîvân neşirlerinde yer almadığı hâlde mecmualarda -hatta Dîvân neşirlerinde yer alanların bazıları da- yer alan şiirlerin bir kısmı gerçekte Bâkî’ye ait değildir. Bu çok önemli bir noktadır. Şiir mecmuası derleyicileri ve Dîvân’ı istinsah edenler başka şairlerin şiirlerini şu veya bu sebeple mecmualara veya Dîvân nüshalarına nakletmişlerdir. Bu, esasında öteden beri bilinen bir husustur.*” (Köksal, 2023: 30). Bu hususa dair şiir mecmuaları üzerine yaptığımız geniş incelemede bazı şiirlerin Bâkî’ye ait olamayacağını gördük. Bu hatalı kayıtların ortaya çıkmasında mecmua derleyicisinin etkisi vardır. Mürettibin derlemeyi nasıl yaptığı ve defterine kaydettiği şiirin/metnin/bilginin kaynağının ne olduğu her zaman bilinmez. Bu kaynak, derleyicinin hafızası olabileceği gibi şifahi (sözlü) yahut yazılı bir kaynak da olabilir. Bu durumda derleyicinin hafızası yahut esas aldığı kaynak hatalı kaydın ortaya

¹ *Bâkî Divanı*’nın bazı yazma nüshalarını benimle paylaşan, ayrıca makaleyi okuyup görüş ve değerlendirmelerde bulunan kıymetli meslektaşım Doç. Dr. Furkan Öztürk’e teşekkür ederim.

çıkmasına sebeptir. Osmanlı şiirinin her döneminde bu türden hatalı kayıtlara rastlanmaktadır. Şuara tezkiresi yazarları halk hafızasındaki hatalı kayıtlardan dolayı birden çok şaire ait görülen şiirlerin gerçekte kim tarafından yazıldığını sebepleriyle birlikte zikretme ihtiyacı hissetmişlerdir. Mesela Latîfî, Nihânî'nin şiirinin halk tarafından tahrif edilip Sultan Selim'e isnat edildiğini söyler (Canım, 2000: 542). Latîfî aynı şairin kendisi hakkında söylediği bir beytin yanlışlıkla Necâtî'ye isnat edildiğini belirtir. Latîfî, Nihânî'ye bir dönem yeniçeri olduğu için Fazıl Nacak denildiğini, lakin Necâtî ile nacağın tenâsüb-i elfâzda ve iştikakta mahreç yakınlığı bulunduğu için şiirin Necâtî'ye isnat edildiğini açıklar (Canım, 2000: 542). Latîfî, başka bir yanlış kaydın da Sürûrî-i Şarkî adına yapıldığını aktarır. Sürûrî'nin gazeli, Sultan Selim'e isnat edilmiştir. Ancak Latîfî şiirin şairin divanında bulunmasının yanında tarz ve üslubunun da bu hususu ortaya koyduğunu belirtir (Canım, 2000: 300). Gelibolulu Âlî "Ehl-i dikkât belüne mû didiler / Ağzun anıldı yokdur o didiler" matlalı şiirin Sâkî mahlaslı şaire olduğunu söyler. Âlî, Sâkî'nin Necâtî tarzında şiirler yazdığını, sözlerinin Necâtî üslubuyla ortaya çıktığını belirtir. Bu sebeple şiirlerinin bazıları tarafından Necâtî Bey'e bazıları tarafından da Kemâl Paşazade'ye isnat edildiğini vurgular (İsen, 1994: 226). Âşık Çelebi, Figânî'nin katline sebep olan beytin aslında İran sultanlarından İbrahim adlı biri için denilmiş eski bir şiir olduğunu, Figânî'ye ait olmadığını söyler (Kılıç, 2010: 1204); sonraki şairlere nispet edilen bir matlanın gerçekte Şâver adlı bir şaire ait olduğunu kaydeder (Kılıç, 2010: 1411). Şuara tezkirelerindeki bu tespitler hatalı kayıtların varlığına ve sebebine dair bazı bilgiler ihtiva etmekte; Osmanlı şiirinde bu türden hatalı kayıtların yaygınlığını göstermektedir.

Bâkî-Zâtî

Zâtî, 16. yüzyılın üstat şairlerinden biridir. Genç şairler, devrin tanınan tanınmayan şairleri, divan sahibi olanlar yahut olmayanlar Zâtî'nin Beyazıt'taki dükkânına gelmişler, burayı devrin edebiyat mektebine dönüştürmüşlerdir. Şiire yeni başlayan şairler, buraya gelip şiirlerini Zâtî'ye okur; onun fikirlerini alıp şiirlerini devrin üstadına beğendirmeye çalışırdı. Bu genç şairlerden biri de Bâkî'dir. Kınalızade Hasan Çelebi, şuara tezkiresinde Bâkî'nin, Zâtî'nin dükkânına ilk gelişini şöyle anlatır: İlk gazelim olan "Her kaçan gönlüme fikr-i 'ârız-ı dil-ber düşer / Gûyiyâ mir'âta 'aks-i pertev-i hâver düşer" matlalı gazelimi söyleyip "re'îs-i şu'arâ-yı Rûm" olan Zâtî'ye götürdüğümde gençlik yıllarım olması sebebiyle bu şiiri benim yazdığımı inanmadı. Kimsenin şiir hazinesine ve söz cebine el uzatmamam gerektiğini, bunun çok kötü ve ayıp bir şey olduğunu söyleyerek öğütler vermeye başladı. Son derece utandığımdan cevap verecek kudreti kendimde bulamadım. Sadece "Hayır, bu şiir benimdir." diyebildim. Bu beyti söyledim:

Ey pîr-i safâ-bahş u letâ'if-âsâr
Değülüm tıfl ki hâyîde idinem iftâr

Bunun üzerine Zâtî, beni sınamak için kendi *Divan'*ından bazı yerler gösterip sorular sordu; bu şiirlerin nazik yerlerini, inceliklerini göstermemi istedi. Üstadın kulakları ağır işittiğinden önemli yerleri şiirler üzerinde parmağımla göstererek açıkladım. Zâtî'nin bana bu şekilde davranmasından utandıysam da şiirim onun tarafından kabul edildiğini ve beğenildiğimi anladım. Üstada sonra bu beyitleri ilettim:

Gülşen istersen işte mey-hâne
Gül-i handân gerekse peymâne

N'ola dehr içre nişânım yoğ ise 'Ankâyem
Ne 'aceb seyl gibi çağlamasam deryâyem

Sonunda Zâtî'yi bu şiirleri benim söylediğime inandırabildim. Bunun üzerine beni uzun uzun övdü ve dualar etti (Sungurhan, 2017: 225-226). Âşık Çelebi'nin aktardığına göre Zâtî "Kaddümi çeng eşkümi rûd eyledün / Cismüm âteş cânımı 'ûd eyledün" matlasını Bâkî söylediğinde alıp tamamlayarak kendi *Divan'*ına koymuştur. Bâkî gibi bir şairin şiirini almak ayıp değildir demiştir (Kılıç, 2010: 410). Zâtî ile edebî münasebeti şuaara tezkirelerine konu olan Bâkî, bu edebî münasebeti Zâtî'ye nazire söyleyerek de devam ettirmiştir. Ancak bu münasebet bazen şiir mecmualarında aynı şiirin iki şair adına kaydedilmesine sebep olmuştur. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Hk 240 numaralı şiir mecmuasında hem Zâtî'nin hem de Bâkî'nin şiirleri bulunmaktadır. Mecmuada v.64a'da yer alan on beyitlik gazelin makta beytinde Bâkî'nin mahlası geçmektedir. Aynı gazel Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi Y. 0339 numaralı şiir mecmuasında v.34b'de de on beyittir ve gazelin maktasında Zâtî'nin mahlası geçmektedir.

İy güzellik göğünün mihr-i münevver kameri
Şâd kıl gönlümü gün gibi tulû' it seheri

Seheri 'ışk ile merdâne turup seyr idelüm
Ola kim bâd-ı sabâdan ide yârün haberi

...

Eseri kılca görünmez bilinün çün sanemâ
Yine yok yire kuşanursun o zerrîn kemeri

Kemer-i gayreti sıdk ile kuşanup biline
Yâr kûyını tavâf eyledi Bâkî? / Zâtî? seheri (Aydın, 2019: 184; Akpınar ve İner, 2022: 51)

Her iki şairin basılı *Divan*larında yer almayan bu gazelin söyleyicisi hususunda bir hata yapıldığı aşikârdır. Şiirin tamamında iade sanatına yer verilmiştir. *Bâkî Divanı*'nda bu türden gazeller yer almamaktadır. Ancak Zâtî'nin tecnis, muad şeklinde gazelleri, harf ve söz oyunlarına yer verdiği şiirleri mevcuttur. Bu tür uygulamalara

Zâtî'nin daha fazla yer verdiği dikkate alındığında şiirin Zâtî'nin olma ihtimali yüksektir.

Michigan Üniversitesi Kütüphanesi 416 numaralı şiir mecmuasında Bâkî adına kayıtlı 8 kaside, 134 gazel yer almaktadır (Çelik, 2013: 5). Bu gazellerden ikisi 16. yüzyılda yaşayan başka şairlerin basılı divanlarında da geçmektedir. Gazellerden v.97b'de yer alan Bâkî adına kayıtlı "Ol şeh-i kâmkâr gelmez mi / Ol meh-i nâmdâr gelmez mi" matlalı gazel Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 8701 ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 2889 numaralı *Bâkî Divanı* nüshalarında yer almaktadır. Bu gazel *Yahyâ Divanı*'nda da yer almaktadır. Aynı mecmuada v.82a'da yer alan "Zahmından irişürse bana dostlar ölüm / Yolunda kon o gözleri cellâdımın ölem" matlalı gazelin maktasında Bâkî'nin mahlası geçmektedir. Bu sebeple mecmua üzerine incelemede bulunan Çelik (2013: 238-239) şiiri Bâkî'ye ait göstermiş ve haklı olarak da şiirin Bâkî'nin basılı *Divan*larında bulunmadığını vurgulamıştır. Bu şiir *Bâkî Divanı*'nın yazma nüshalarından 228 nüshanın 10'unda (Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 8701, Süleymaniye Kütüphanesi Muğla 00141, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa 868, Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye K. 565, Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı K. 779, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 2889, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 674, Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları MS Turk. d. 50, Princeton Üniversitesi Türkçe Yazmaları 165, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Mustafa Con A 38/1) yer almaktadır. Bu 10 nüshadan 8'inin ortak özelliği şairin vefatından sonra istinsah edilen nüshalar olmaları ve başka şairlere ait Bâkî adına hatalı şiirler içermeleridir. Aynı gazel basılı *Zâtî Divanı*'nda da yer almaktadır. Söz konusu gazel Tarlan'ın (1970) tenkitli neşre esas aldığı 2 nüshada geçmektedir. Şiir, nüshaların tanıklığı ve sıhhati dikkate alındığında Bâkî'nin değil Zâtî'nin olmalıdır.

Zahmından irişürse bana dostlar ölüm
Yolunda kon o gözleri cellâdımın ölem

...

Zâtî eğer ki kül ide eczâmı nâr-ı 'ışk
Kuhl idine felekde melekler benim külüm (Tarlan, 1970: 496)

Zâtî'nin basılı *Divan*'ında yer alan iki gazel daha Bâkî'ye ait gösterilmiştir. Ancak bu sefer hata mecmua değil basılı *Divan* kaynaklıdır. *Bâkî Divanı*'nın Ergun (1935) neşrinde yer alan 85 numaralı gazel, Tarlan'ın (1970) *Zâtî Divanı* neşrinde de geçmektedir. İki şiir arasındaki fark maktadaki mahlas farkıdır.

Şevk-i ruh-ı yâr ile seher düşdi bu mısra'
Toğınca güneş dindi tamâm oldu bu matla'

...

Zâtîye görünse leme'ât-ı ruhun ey mâh
Dirdi yine yüz şevk ile bir şi'r-i mülemma' (Tarlan, 1970: 125)

Bu gazel, Tarlan'ın tenkitli neşre esas aldığı 8 nüshanın 7'sinde yer alırken Bâkî Divanı'nın inceleyebildiğimiz hiçbir nüshasında yer almamaktadır. Nüshaların tanıklığı şiirin Bâkî'ye değil, Zâtî'ye ait olduğunu göstermektedir.

Ergun (1935) neşrinde yer alan 568 numaralı gazel de basılı *Zâtî Divanı*'nda yer almaktadır. Bu iki şiir arasında da tek fark yukarıdaki şiirde olduğu gibi mahlas farkıdır. Söz konusu gazel, Tarlan'ın tenkitli neşre esas aldığı 8 nüshanın 6'sında yer almaktadır. Şiir, *Bâkî Divanı*'nın yazma nüshalarından 9'unda (Süleymaniye Kütüphanesi Muğla 00141, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 2889, Millî Kütüphane 06 Hk 2556, Prof. Dr. M. Fatih Köksal Hususi Kütüphanesi 2, Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 168, Princeton Üniversitesi Türkçe Yazmaları 165, Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi 774/4, Konya Karatay Yusuf Ağa Kütüphanesi 42 Yu 117, Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihat Tarlan 15) yer almaktadır. Bu 9 nüshadan 5'inin ortak özelliği başka şairlere ait Bâkî adına hatalı şiirler içermesidir. Bu nüshalardan 3'ü her iki şairin basılı *Divan*larında kayıtlı iki şiir barındırmaktadır. Nüshalar arasındaki bu ilişki ve nüshaların sıhhati düşünüldüğünde bu şiirin de Bâkî'ye değil, Zâtî'ye ait olabileceğini düşünüyoruz.

Benim didârsuz bâğ-ı cinânda gönlüm eğlenmez

Nigârün kûyını ister yabanda gönlüm eğlenmez

...

Fezâ-yı lâ-mekâna bâl açup uçmak diler Zâtî

Benim şimden girü bu âşiyânda gönlüm eğlenmez (Tarlan, 1970: 11)

Bâkî-Nev'î

Bâkî ve Nev'î aynı dönemde yaşamış, eğitim-öğretimleri ve şairlikleri aynı çevrede geçmiş iki şairdir. Ancak buna rağmen her iki şairi dost olarak nitelemek zordur (Kaplan, 2021: 77). Nev'î'nin Bâkî'ye bakışında mülazım oldukları dönemden kalan bir münakaşa belirleyici olmuştur. Her ne kadar Nev'î'nin oğlu Atâyî bu münakaşanın bir süre sonra bittiğini söylese de Nev'î'nin bazı beyitlerinden Bâkî'ye bakışının pek de müsbet olmadığı anlaşılmaktadır (Kaplan, 2022b: 39). Bâkî-Nev'î arasında medrese arkadaşlığı dışında edebî münasebet de vardır. Nev'î'nin bazı mısraları Bâkî'nin mısraları ile benzerlik göstermektedir. Nev'î, bazen Bâkî'yi tenkit etmiş ve kendi şiirlerinin kıymetinin bilinmesi durumunda Bâkî'nin adının anılmayacağını söylemiştir (Küçük, 1985: 218-219). Millî Kütüphanede yer alan ve *Bâkî Divanı*'nın bir nüshası olarak görülebilecek 06 Mil Yz A 897 numaralı yazma eserde Nev'î ve Bâkî'nin karşılıklı nazireleri yer almaktadır. İki şair arasındaki bu edebî ilişki birbirine karış(tırıl)mış şiirler ile farklı bir boyut almaktadır.

İngiltere British Library Or. 4129 numarada kayıtlı şiir mecmuasında en fazla şiiri bulunan şair 33 şiir ile Bâkî'dir. Mecmua üzerine incelemede bulunan Karaman (2016) ve Özdemir (2017) bu 33 şiirden 2'sinin (58 ve 405 numaralı şiirler) basılı *Divan*'da

bulunmadığını tespit etmiştir. Her iki araştırmacının mecmuadaki kayıttan dolayı Bâkî'ye ait gösterdiği şiirler başka şairlere ait basılı divanlarda da yer almaktadır . Bu şiirlerden v.115a'da yer alan 405 numaralı şiir Bâkî'nin çağdaşı isimlerden Şemseddin Sivasî'ye ait iken 22b-23a'da yer alan ve bir önceki şiir Bâkî'ye ait olduğu için "velehu eyzan" olarak başlıklandırılan "Şikâf oldı tenüm tîg-i cefâdan / Koyup cânum beni çıkdı aradan" matlalı 58 numaralı şiir de son beytinde Bâkî mahlası geçmesine rağmen Nev'î'ye ait olmalıdır. Bu şiir *Nev'î Divanı'nın* 8 nüshasında yer almaktadır.

Şikâf oldı tenüm tîg-i cefâdan
Koyup cânum beni çıkdı aradan

...

Bu şi'rüm sâde-rû bir hûba benzer
Libâsı Nev'iyâ rengîn edâdan (Tulum ve Tanyeri, 1977: 437-438)

Nev'î'nin başka bir gazeli daha Bâkî adına kaydedilmiştir. Hakan Taş'ın (2010), Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığında yer alan 3849 numaralı bir mecmuadan hareketle basılı divanlarda yer almadığını belirttiği ve Feyzî mahlaslı bir şairin de tanzir ettiğini söylediği "İşkdur şem'-i ruh-ı dil-beri tâbân idici / Mihrdür meş'ale-i mihri fûrûzân idici" matlalı gazel Bâkî'ye değil, Nev'î'ye ait olmalıdır. Bâkî'nin basılı *Divanlarında* yer almayan şiirlerine yönelik hazırlanan birçok çalışmada "Bâkî'ye ait" denilerek hatalı değerlendirilen şiir, Tulum ve Tanyeri (1977) tarafından yayımlanan *Nev'î Divanı'nda* yer alan 486 numaralı gazeldir. Gazel, *Nev'î Divanı'nın* 8 nüshasında vardır.

İşkdur şem'-i ruh-ı dil-beri tâbân idici
Mihrdür meş'ale-i mihri fûrûzân idici

...

Kim durur dirsen o fettân-ı cihân ey Nev'î
Dostın ağladıcı düşmeni handân idici (Tulum ve Tanyeri, 1977: 517)

Mecmualardaki hatalı kayıtlar bazen divan nüshalarına da etki etmekte, bu sebeple basılı divana şairin kendisine ait olmayan şiirler girebilmektedir. Bu durumun bir örneğine Nev'î'ye ait iken yine Bâkî adına kaydedilen bir gazelde rastlanmıştır. Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 4228/2 numaralı şiir mecmuasında Bâkî'nin 4 gazel, 1 kaside ve 1 matlası yer almaktadır. Mecmua üzerine incelemede bulunan Erol (2019), v.49a'da yer alan gazeli maktasında Bâkî'nin mahlası geçtiği için Bâkî'ye ait göstermiştir.

Çıkdı metâ'-ı hüsn ü melâhat bahâlara
Hep nâz u şîvedür satılan mübtelâlara

...

Güftâr-ı yâr vasfını Bâkî gibi dahı
Kâdir mi var zamânede hüsn-i edâlara

“Mecmûada başlık olarak ‘Nev’î’ yazılmışsa da şiirin Bâkî’ye ait olduğu, makta beyitteki mahlasdan da anlaşılmaktadır. Lâkin iki divanda da bu şiire rastlanmamıştır.” (Erol, 2019: 227). Erol, yaptığı bu açıklamayla söz konusu gazelin iki şair için de durumuna dair yanlış bir tespitte bulunmuştur. İlk olarak bu gazel Küçük’te (1994) yer almasa da Ergun (1935) neşrinde vardır. Erol’un şiiri basılı *Nev’î Divanı*’nda bulamaması ise ilginçtir. Zira söz konusu şiir *Nev’î Divanı*’nda yer alan 454 numaralı gazeldir. Bu şiir başka bir şiir mecmuasında daha Bâkî adına kayıtlıdır. Şiir, İran İslâmî Şurâ Meclis Kütüphanesi 9810 numaraya kayıtlı olan ve *İzâkî Mecmuası* olarak bilinen mecmuada v.52a’da yer almaktadır. Bu mecmua üzerine incelemede bulunan Gök (2018), şiirin kime ait olabileceği meselesine daha bilimsel yaklaşmıştır: “Bâkî’nin şiirleri genellikle art arda sıralanmıştır. Bir sonraki şiir için ‘velehu’ ibaresi kullanılmaktadır. Bunların 13’ü gazel, 6’sı kasidedir. (52a)’da geçen bir gazel ‘Çıkdı metâ’-ı hüsn ü melâhat bahâlara / Hep nâz u şîvedür satılan mübtelâlara’ dışında diğer tüm şiirler Bâkî Divanı’nda görülmüştür. Bu gazelden önce ‘velehu’ başlığı olmadığı için doğrudan Bâkî’ye ait olduğu söylenemez. Bâkî mahlası kullanıldığı için Bâkî’nin yeni şiiri olabildiği gibi Bâkî mahlaslı başka bir şaire ait olabilir. Bâkî’nin bu gazeline, divanı olmak üzere bugüne kadar yapılmış tüm akademik çalışmalara bakıldı; ama bu şiire ulaşılamadı.” (Gök, 2018: 53). Gök’ün şiire dair doğru çıkarımları “Bâkî’nin bu gazeline, divanı olmak üzere bugüne kadar yapılmış tüm akademik çalışmalara bakıldı; ama bu şiire ulaşılamadı.” iddiasıyla güvenilirliğini kaybetmektedir. Zira bu şiir *Bâkî Divanı*’nın Ergun (1935) neşrinde yer almaktadır. Ergun baskısında yer alan 72 numaralı bu şiirin, *Nev’î Divanı*’nda yer alan 454. gazelle ilk dört beyti aynıdır. Söz konusu gazel, Tulum ve Tanyeri (1977) tarafından hazırlanan *Nev’î Divanı*’nın 8 nüshasında, *Bâkî Divanı*’nın 8 nüshasında (Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi Mehmet Zeki Pakalın 00017, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 2889, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Manzum Eserler 51, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi 839, Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları MS Turk. d. 50, Prof. Dr. M. Fatih Köksal Hususi Kütüphanesi 2, Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Vat. Turco 200, Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 168) yer almaktadır.

Çıkdı metâ’-ı hüsn ü melâhat bahâlara
Hep nâz u şîvedür satılan mübtelâlara

...

‘Âşık kabâ-yı cismini çâk itdi Nev’iyâ
Zâhid riyâ vü zerk ile girdi ‘abâlara (Tulum ve Tanyeri, 1977: 498-499)

Her iki şair adına kayıtlı olan birer nüsha, şairler hayatta iken yazılmıştır. Şiir, Gıynaş (2009) tarafından incelenen Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 803 numaralı mecmuada v.119a’da da Nev’î adına kayıtlıdır. Şiirin her iki şaire ait olma ihtimali varsa da *Bâkî Divanı*’nın nüshalarından yalnızca %3,5’inde yer alması Nev’î’ye ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bâkî-Nev’î arasında ortaklık arz eden şiirde yalnızca mahlasın geçtiği son beyitlerin tamamen farklı olması şiirin Bâkî

adına uyarlanmış olabileceğini de düşündürmektedir. Bu uyarlama *Nev'î Divanı*'nın 8 nüshasının 4'ünde "Güftâr-ı yâr vasfını Nev'î gibi dahı / Kâdir mi var zamânede hüsn-i edâlara" farkını oluşturmuştur. Ya mecmualardaki hatalı kayıt divan nüshalarına girmiş ya da divan nüshalarındaki kayıt mecmualara kaynaklık etmiştir. Şiire dair yapılabilecek en doğru yorum ise Nev'î ve Bâkî'nin *Divan* nüshalarında aynı şiirin yer aldığıdır.

Bâkî-İlmî

Şiir mecmualarından hareketle Bâkî'nin basılı *Divan*'ına girmeyen şiirlerini tespit noktasında makaleleri bulunan Kesik (2013), Millî Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda yer alan 06 Hk 812 numaralı şiir mecmuasında Bâkî'nin 11 gazelini tespit etmiştir. Bu mecmuada v.24a'da yer alan gazel Bâkî'nin basılı *Divan*larında yer almamaktadır. Aynı şiir Nurosmaniye Kütüphanesi 4968 nolu şiir mecmuasında v.64b'de "Bâkî" başlığı altında verilmiştir. Bu mecmuada en fazla şiiri bulunan şair 126 şiir ile Bâkî'dir (Atalay, 2015: 4). İki mecmuada da şiir nüsha farklarıyla yer almaktadır. Söz konusu şiir *Bâkî Divanı*'nın 4 yazma nüshasında (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 2942, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 799, Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları MS Turk. d. 50, Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Vat. Turco 200) kayıtlıdır.

Tîg-i yârün cefâsı bir yüzden
Zahm ile mâcerâsı bir yüzden

...

Sana incindi Bâkıyâ ol mâh
Nâmede gör edâsı bir yüzden (Kesik, 2013: 341; Oytun, 2014: 173)

Kesik'in Bâkî'nin yeni bir şiiri olarak takdim ettiği ve Oytun'un *Divan*'da bulunmadığını vurguladığı gazel, Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'sında ve Kınalızade Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ*'sında İlmî (öl. 1600) mahlaslı bir şaire ait görünmektedir. İlmî, Bâkî gibi ilmiye sınıfına mensup olup çeşitli şehirlerde kadılık yapmış bir şairdir. İlmî, Bâkî'nin "Müje haylin dizer ol gamze-i fettân saf saf / Gûyiyâ cenge turur nîze-güzârân saf saf" matlı gazelini de tanzir etmiştir (Kaplan, 2022b: 94). "Tîg-i yârün cefâsı bir yüzden / Zahm ile mâcerâsı bir yüzden" matlı şiirin Bâkî'ye aidiyeti şüphelidir. İki mecmuanın şiiri Bâkî adına kaydetmeleri bir tanık olsa da başka bir şiir mecmuasında bu şiirin makta beytinde mahlas kısmının mürettip tarafından boş bırakıldığı görülmüştür. İBB Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı K.000351 numaralı şiir mecmuasında v.406a'da bu şiirin maktasında mahlas kısmını yazmayan mürettip şiirin sahibini ya hatırlamadığı ya da kime ait olduğu hususunda emin olmadığı için böyle bir tasarrufta bulunmuştur.

Tîg-i yârün cefâsı bir yüzden
Zahm ile mâcerâsı bir yüzden

Bir ruhın öpmeğe rızâ virmez
Şimdi ey dil vefâsı bir yüzden

Nice benzer 'izâruna mir'ât
Baka anun safâsı bir yüzden

Gün yüzünün şu'â'ı yanında
Mâh-ı tâbun ziyâsı bir yüzden

Sana incindi gibi 'İlmî o şâh
Nâmenün gör edâsı bir yüzden (Kılıç, 2010: 1089; Sungurhan, 2107: 574)

Bâkî-Ulvî

Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde bulunan 37 Hk 2735 arşiv numaralı *Bâkî Divanı* üzerine incelemede bulunan Kesik (2012b: 1491), nüshada 18 kaside (1'i eksik), 329 gazel (1'i eksik), 5 musammat (1'i eksik), 10 kıta, 21 matla ve 16 Farsça şiir tespit etmiştir. Kesik, nüshadaki 8 gazelin basılı Bâkî *Divanlarında* yer almadığını söylemektedir. Bu gazellerden biri v.64a-b'de yer alan şiidir:

Sînemi pür-pâre idüp hançer-i müjgân-ı yâr
Ağız açup yâralar yir yir didiler kân-ı yâr

...

Bâkiyâ bassa ayağın yüzüme bir kez gelüp
Cân virüp yolında olurdum o dem kurbân-ı yâr (Kesik, 2012b: 1495)

Bu gazel *Bâkî Divanı'nın* 3 nüshasında (Süleymaniye Kütüphanesi Hafid Efendi 335, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Mustafa Con A 510/II, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Mustafa Con A 38/1) daha vardır, aynı zamanda basılı *Ulvî Divanı'nda* da yer almaktadır. Ulvî (öl. 1585), Bâkî'nin çağdaşı şairlerdendir. Kılıç ve Çelik (2017), *Ulvî Divanı'nın* en hacimli nüshalarından biri olan Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Ek Koleksiyonu No 150'de yer alan 37 şiiri başlıklarından hareketle Bâkî'nin Ulvî'ye söylediği nazireler olarak değerlendirmişlerdir. Bu nüshada Ulvî'nin şiirlerinin yanı sıra Bâkî'ye ait 2 kaside, 1 tahmis ve 155 gazel yer almaktadır. Şiirler iki şair arasındaki edebî ilişkiye işaret etmektedir. *Ulvî Divanı'nın* tenkitli metnini yayımlayan Çelik ve Kılıç'ın esas aldıkları 4 nüshada şiir, Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde bulunan 37 Hk 2735 numaralı nüshadaki şiirden yalnızca son beyitte mahlas olarak ayrılmaktadır. Nüshalarının tanıklığı şiirin Ulvî'ye ait olduğunu işaret etmektedir.

'Ulvîyâ bassa ayağın yüzüme bir kez gelüp
Cân virüp yolında olurdum o dem kurbân-ı yâr (Çelik ve Kılıç, 2018: 426)

Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde 37 Hk 2735 arşiv numaralı *Bâkî Divanı'nda* v.33b'de yer alan "Bâkî" mahlaslı başka bir şiir de Ulvî'ye ait olmalıdır. Kesik'in (2012: 1491) nüshadan hareketle Bâkî adına kaydettiği ve basılı *Bâkî Divanlarında*

bulunmadığını vurguladığı “Bu âdemlik midür ey perî-i ra’nâ rakîb-i seg / Sana hem-râh olup her dem yanunda ola nerden yeg” matlalı beş beyitlik gazel *Bâkî Divanı*’nın yalnızca bu nüshasında yer almaktadır. Söz konusu gazel basılı *Ulvî Divanı*’nın 4 nüshasında yer almakta olup altı beyittir. Şiir, Bâkî’nin değil Ulvî’nin olmalıdır.

Bu âdemlik midür kim ey perî ra’nâ rakîb-i seg
Sana hem-râh olup her dem yanunda ola bizden yeg

...

Elün öpmezse ‘Ulvî değme bir derd ile ey hûnî
Dehân-ı zahmına engüş-t-i şemşîrûnle bârî deg (Çelik ve Kılıç, 2018: 549-550)

Bâkî-Nâmî

Kesik’in (2012b) incelediği Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde bulunan 37 Hk 2735 arşiv numaralı *Bâkî Divanı* nüshasında yer alan gazellerden biri daha başka bir şair adına kayıtlıdır. Bu nüshada yer alan ve mevcut neşirlerde bulunmayan 8 gazelden 1’inin Ulvî’ye ait olduğu *Ulvî Divanı* nüshalarından hareketle söylenmişti. Nüshada Bâkî adına kaydedilen gazellerden 1’i de Bağdatlı Ahdî ve Hasan Çelebi tezkirelerinde Nâmî mahlaslı bir şaire ait görünmektedir.

Kapunda ‘âşıkâ zillet rakîbe haylî ‘izzet var
Bugün zulm itme dünyâda begüm yarın kıyâmet var

...

Geçelden ârzû-yı devlet-i dehr-i denîden dil
Kanâ’atle olup hoş-hâl Bâkî istirâhat var (Kesik, 2012b: 1495)

Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu’arâ*’da bu şiiri ilmiye sınıfına mensup Nâmî Cafer Çelebi’ye ait göstermiştir (Solmaz, 2018: 286). Ancak Ahdî’nin şairin şiirlerine örnek olarak gösterdiği

Müheyâ oldı meclis sâkiyâ peymâneler dönsün
Bu bezm-i rûh-bahşun şevkine mestâneler dönsün

Dilâ câm-ı şarâb-ı ‘aşk-ı yâri şöyle nûş it kim
Felekler güm güm ötsün başuna hum-hâneler dönsün

beyitler Bâkî’nin bir şiirinde de geçmektedir. Ahdî’nin örnek verdiği beyitler, Küçük (1994) neşrinde yer alan 391 numaralı gazelin ilk iki beytidir. Bu sebeple *Gülşen-i Şu’arâ*’da şiirin Ispartalı Nâmî’ye ait gösterilmesine ihtiyatla yaklaşılabilir. Kınalızade Hasan Çelebi de “Kapunda ‘âşıkâ zillet rakîbe haylî ‘izzet var / Bugün zulm itme dünyâda begüm yarın kıyâmet var” matlalı gazeli Ahdî gibi Nâmî’ye ait göstermiştir (Sungurhan, 2017: 833). Esasında şüara tezkirecilerinin hem Nâmîler hem de Nâmîlere ait -olabilecek- şiirler hususunda karışıklık yaşadıkları, kaynaklarının hatalar barındırdığı görülmektedir. Riyâzî ve Hasan Çelebi İstanbullu diğer bir Nâmî’den söz etmektedir (Açıkgöz, 2017: 311; Sungurhan, 2017: 836). Bu Nâmî’nin şiirine örnek olmak üzere “Cihânun ni’metinden kendü âb u dânemüz yiğdür / İlin kâşânesinden

gûşe-i vîrânemüz yiğdür” matlalı gazeli örnek verirler. *Bâkî Divanı*’nın 32 nüshasında yer alan bu gazelin Bâkî’nin hayatında önemli bir yeri vardır. Nev’îzade Atâyî ve Hasan Çelebi’nin aktardıklarına göre şairin ilmiye sınıfındaki yükselişini çekemeyenler ve Sultan III. Murad’ın şaire iltifat ettiğini görenler Nâmî’ye ait bir gazeli alıp tahrif ederler, Nâmî’yi Bâkî’ye dönüştürürler. Bu şiir Bâkî’ye ait diyerek sultana gösterip onu gözden düşürmeye çalışırlar. Gazelin “Cihânun ni’metinden kendü âb u dânemüz yiğdür / İlin kâşânesinden gûşe-i vîrânemüz yiğdür” beytiyle şairin, sultanın nimetlerini küçük gördüğünü söyleyip aynı gazeldeki “Ginâ sadrındaki mağrûr u nâ-âsûde serverden / Fenâ bezminde hâb-âlûd olan mestânemüz yiğdür” beytiyle şairin Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad arasında kıyaslama yaptığını iddia ederler. Haset ehli, Sultan III. Murad’a Bâkî’nin “Fenâ bezminde hâb-âlûd olan mestânemüz” ifadesiyle çok içki içen ve bunu da “Benüm tab’-ı Selîmüm bâde-i hamrâya mâ’ildür” mısrasıyla ortaya koyan Sultan II. Selim’i, Sultan III. Murad’a tercih ettiğine ve şairin padişahı mağrur, huzursuz ve gayretsiz olarak nitelediğine sultanı inandırırılar. Bunun üzerine Sultan III. Murad şairin Süleymaniye Medresesindeki görevine son verir ve İstanbul’dan uzaklaştırılmasını emreder. Bu durum karşısında şairin dostları şiirin Bâkî’ye ait olmadığına, eski bir mecmuada Nâmî mahlaslı bir şaire ait olduğuna sultanı inandırırılar ancak yine de İstanbul’dan sürülmesini engelleyemezler (Donuk, 2017: 1176-77; Sungurhan, 2017: 229-230). Bâkî’nin Sultan III. Murad’ın gazabını çekmesine sebep olan ve dostları tarafından Nâmî mahlaslı bir şaire ait gösterilen gazel, Küçük (1994) tarafından yayımlanan *Bâkî Divanı*’nda yer almamaktadır. Ancak söz konusu gazel Ergun (1935) neşrinde 447. gazel olarak kayıtlıdır. Gazel hem İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi Atatürk Kitaplığında Belediye K. 779 numarasıyla kayıtlı *Bâkî Divanı* nüshasında (v.55a-b) hem de Michigan Üniversitesinde yer alan *Dîvân-ı Bâkî* adlı nüshada (140. yk., derkenar) yer almaktadır (Kaplan, 2021: 72). Anlaşılan Bâkî ve Nâmî’nin şiirleri sadece mecmualarda değil, şuara tezkirelerinde ve divan nüshalarında da karışmış vaziyettedir. Bu arada Riyâzî’nin Nâmî’nin şiirine örnek olarak verdiği “Âlâyîş-i dünyâdan el çekmeğe niyyet var / Yakında ‘adem dirler bir şehre ‘azîmet var” matlalı diğer şiirin tamamı da Bâkî adına kayıtlıdır. Küçük (1994: 207) neşrinde yer alan bu şiir *Bâkî Divanı*’nın 25 nüshasında yer almaktadır ve bazı şiir mecmualarında Bâkî’nin son söylediği şiir olarak takdim edilmiştir. Oğuz Ergeç’in koleksiyonunda bulunan bir şiir mecmuasında bu şiir için “Bâkî Efendinin ba’de’l-mevt ceybinde ihrâc olunan gazelidir.” şeklinde açıklama yer almaktadır (Düzenli, 2015: 511). Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi’nde 387 numaralı şiir mecmuasında bu gazelin başında “Bâkî’nün vefâtında söylediğidir” şeklinde bir not düşülmüştür (Evecen, 2011: 84).

Bâkî-Mânî

Bâkî’nin çağdaşı şairlerden olup onun gibi ilmiye sınıfına mensup olan Mânî (öl. 1597-98), şiirleri Bâkî ile karış(tırıl)an bir şair olarak dikkati çekmektedir. Süleymaniye

Kütüphanesi Galata Mevlevîhânesi 171 numaralı şiir mecmuasında v.76a'da maktasında Bâkî mahlası geçen ve Mentеше'nin (2016), Bâkî mahlaslı çalışmalarda bulunmadığını beyan ettiği bir gazel yer almaktadır. Bu gazel *Bâkî Divanı* yazma nüshalarından yalnızca Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevihanesi 159'da bulunmaktadır.

Gül gül oldu mey ile ruhları her bir sanemin
Yer yer açıldı yine gülleri bâğ-ı İremin

Bâkî dil bülbül-i derd ile figân itse n'ola
Hârlar aldı yine dâmenin ol gonce-femin (Menteşe, 2016: 298-299)

Bu gazel, Demirel'in (2017) yayımladığı *Mânî Divanı*'nda 44. şiir olarak kayıtlıdır:

Bülbül-i dil n'ola derd ile figân itse Mânî
Hârlar aldı yine dâmenin ol gonce-femün (Demirel, 2017: 102)

Bâkî Divanı'nın çeşitli nüshalarında Bâkî adına kayıtlı bazı şiirlerin Mânî'nin basılı *Divan*'ında da yer aldığı görülmektedir. Ergun'da (1935) Bâkî'nin, Fuzûlî'nin bir gazeline tahmisi olarak kayıtlı 37. şiir üzerine bir inceleme yapan Küçük (1988: 5-8), tahminin Bâkî'ye değil Mânî adlı başka bir şaire ait olduğunu tespit etmiştir. Kaplan (2018b: 241), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı Belediye K. 779 arşiv numaralı *Bâkî Divanı* nüshasında v.73a'da yer alan "Sanmanuz cân u dili âteş-i 'ışka yanmaz / Şem'-veş her gice yanar yakılır dinlenmez" matlalı gazelin Mânî'nin basılı *Divan*'ında (Demirel, 2017) yer alan 33. gazelle aynı olduğunu tespit etmiştir.

Sanmanuz cân u dili âteş-i 'ışka yanmaz
Şem'-veş her gice yanar yakılır dinlenmez

...
İncinür mihr ü vefâ ile dilün ey Mânî
O perî-peykere müşkil bu ki söz söylenmez (Demirel, 2017: 91)

Aynı çalışmada Kaplan (2018b: 248), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı Belediye K. 779 arşiv numaralı *Bâkî Divanı* nüshasında v.121b'de yer alan "Ey hatt-ı siyeh 'ârız-ı cânâna tolaşma / Yüz karalığın eyleme îmâna tolaşma" matlalı gazelin de Mânî'nin basılı *Divan*'ında (Demirel, 2017) yer alan 93. gazelle aynı olduğunu aktarmaktadır. Bu gazel yazma *Bâkî Divanı* nüshalarından 5'inde/%2,1'inde (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 3021, Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Vat. Turco 200, Millî Kütüphane 06 Hk 4103, Süleymaniye Kütüphanesi Muğla 00141) yer almaktadır. Bu gazel Topkapı Saray Müzesi Türkçe Yazmaları Kitaplığı H. 982 numarada kayıtlı nüshasında da yer almaktadır. Gazel ayrıca Topkapı Sarayı Türkçe Yazmaları Koleksiyonunda H. 1069 arşiv numarası ile kayıtlı, 75 yapraklı mecmuanın v.73b yaprağında da kayıtlıdır (Kesik, 2013: 348). Bu şiirlerden de anlaşılacağı üzere Bâkî ve Mânî şiirleri yalnız mecmualarda değil, divan

nüshalarında da birbirine karışmıştır. Nüshaların tanıklığı ve sıhhati dikkate alındığında yukarıdaki şiirin Bâkî'den ziyade Mânî'ye ait olma ihtimali kuvvetlidir.

Bâkî-Bâlî

Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah 315'te kayıtlı şiir mecmuasında en fazla şiiri bulunan şair Bâkî'dir. Mecmuada Bâkî'ye ait gösterilen 165 gazel, 2 nâ-tamam gazel, 1 musammat, 5 kıta, 9 müfret ve 1 mısra yer almaktadır (Bulur, 2021: 7). Bu gazellerden 3'ü Küçük (1994) neşrinde bulunmamaktadır.

Bâğun güli vü sünbülü serv ü benefşesi
Yâri gelür diyü kodılar gözci nergisi

...

Bâkî nice halâs ola kaplan²-ı 'ışkdan
Kim irdi tenden öte[sine] câna pençesi (Bulur, 2021: 262-263)

Mecmuada "Bâkî" başlığı altında verilen gazel, *Bâkî Divanı*'nın yazma nüshalarından 3'ünde (Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 3593, Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevihanesi 00064, University of Michigan 363) yer alan şiir, Bâlî mahlaslı bir şaire ait görünmektedir. Bâlî, Bâkî mektebinden bir şair olarak değerlendirilebilir. Şairin *Divan*'ında "nazîre-i Bâkî" başlığı altında verilen ve Bâkî'ye nazire olduğu aşikâr olan 20 gazel bulunmaktadır (Yaşar, 2005). Anlaşılan bu yakın ilişki iki şairin şiirlerinin karışmasına sebep olmuştur. *Divan*'ın iki nüshasında dört beyit olarak yer alan şiir mecmuada yanlış kaydedilmiştir. Bu şiir Âşık Çelebi tarafından Filibeli Sâkî'nin şiirine örnek olarak verilmiştir (Kılıç, 2010: 940). Aynı şiir için Kınalızade Hasan Çelebi de kayıt düşmüş, şiirin Âşık Çelebi tarafından Sâkî mahlaslı şaire ait gösterilmesini yanlış bulmuş, Bâlî'ye ait olduğunu özellikle vurgulamıştır (Sungurhan, 2017: 416).

Bâğun güli vü sünbülü serv [ü] benefşesi
Yâri gelür diyü kodılar gözci nergisi

...

Bâlî nice halâs ola kaplan-ı 'ışkdan
Geçdi derûn-ı dilden anun câna pençesi (Yaşar, 2005: 269)

Bâkî ve Bâlî şiirleri başka bir mecmua olan Pervâne Beg nazire mecmuasında da karıştırılmıştır. Söz konusu mecmuadaki mahlas hataları üzerine bir incelemede bulunan Öztoprak (2023) bu karışıklığa işaret etmiştir. Mecmuada v.641a derkenarında yer alan beş beyitlik bir gazelin başlığında "nazîre-i Bâkî" kaydı bulunmaktadır.

İrür ey sâkî ayağı k'ola 'işret bâkî
İçmez isek nice_ola kala nihâyet bâkî

...

² Nüshaları dikkate alarak "kaplan" olarak değerlendirdiğimiz kelime tezde "filân" okunmuştur.

Hasret-i la'l-i lebümle didi ol 'Îsâ-leb
Gam yime Bâkî ölürsen yine sıhhat bâkî (Gıynaş, 2018: 2934)

Bâkî'ye ait gösterilen bu gazel *Bâkî Divanı*'nda yer almamaktadır. Ancak mahlas beytinde geçen "Bâkî" kelimesi de beytin anlamı dikkate alındığında mahlas mevkiindedir (Öztoprak, 2023: 97). Aynı şiir Edirneli Nazmî'nin nazire mecmuasında "nazîre-i Bâlî" başlığıyla ve Bâlî mahlasıyla kayıtlıdır. Bâlî üzerine yapılan iki yüksek lisans tezinde ise bu şiir yer almamaktadır.

Az vir ey sâkî şarâbı ki_ola 'işret bâkî
İçmesek nice ola kala nihâyet bâkî

...
Hasret-i la'l-i lebümle didi ol 'Îsâ-leb
Gam yime Bâlî ölürsen yine sıhhat bâkî (Köksal, 2017: 1710)

Bu şiir Pervâne'ye göre Bâkî'ye, Edirneli Nazmî'ye göre Bâlî'ye aittir. Öztoprak (2023: 97), Pervâne'deki şiirlerle Nazmî'deki şiirler arasında farklılıklarda çoğunlukla Nazmî'nin aktarımı doğru çıktığı için bu şiirin Bâlî'ye ait olma ihtimalinin yüksek olduğunu düşünmektedir. Basılı *Bâkî Divanı*'nda yer almayan ve Öztoprak'ın Bâlî'ye ait olduğunu düşündüğü şiir için *Bâkî Divanı*'nın yazma nüshalarına bakıldığında şiirin 9 nüshada (Şevket Rado 65, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 2158, Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 137, Süleymaniye Kütüphanesi Uşşaki Tekkesi 00182, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Manzum Eserler 51, Süleymaniye Kütüphanesi Atıf Efendi 2057, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 3887, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 3846, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 5523) Bâkî adına kaydedildiği görülmektedir. Bu nüshalardan Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 2158 numaralı nüshanın ferağ kaydı H. 996/M. 1587/88, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 5523 numaralı nüshanın ferağ kaydı ise H. 1007/M. 1598/99'dur. Her iki nüshanın Bâkî hayatta iken istinsah edildiği düşünüldüğünde, diğer nüshaların ise başka şairlere ait iken Bâkî adına kayıtlı şiirler içermediği dikkate alındığında şiirin Bâlî'ye değil, Bâkî'ye ait olma ihtimalinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Aslında bu kayıtlar, mahlaslarının imlası birbirine yakın olan her iki şair arasındaki şiir karışıklığının başka bir göstergesidir.

Bâkî-Şemsî

İngiltere British Library Or. 4129 numarada kayıtlı şiir mecmuasında 15-17. yüzyıllar arasında yaşamış şairlere ait şiirler yer almaktadır. Mecmuada en fazla şiiri bulunan şair 33 şiir ile Bâkî'dir. Mecmua üzerine incelemede bulunan Özdemir (2017) bu 33 şiirden 2'sinin (58 ve 405 numaralı şiirler) Bâkî'nin basılı *Divan*'ında bulunmadığını tespit etmiştir. Bunlardan v.115a'da yer alan "Yine bir hûba gönül düşdi yüzi gül ruhu al / Kâmeti serv beli ince teni penbe misâl" matlalı şiirin başlığı "gazel-i Bâkî"dir. Şiirin maktasında da Bâkî'nin mahlası vardır. Bu şiir Süer'in (2015), *Şemseddin Sivasî Divanı*'nın tenkitli neşre esas aldığı nüshaların 2'sinde bulunmaktadır.

Bu nüshalardan biri şiir sayısı en fazla olan nüshadır. Mecmuada şiirin Bâkî adına kaydı hatalıdır. Şiir Şemsî'ye (öl. 1597) ait olmalıdır.

Yine bir hûba gönül düşdi yüzi gül ruhu al
Kâmeti serv beli ince teni penbe-misâl

...

Şemsiyâ şöyle sürûr ile okunsun gazelün
Yine şî'ründe senün var gibi³ bir ince hayâl (Süer, 2015: 244)

Bâkî-Hasbî

Bâkî'nin basılı *Divan*larından Küçük'te (1994) olmayıp Ergun (1935) baskısında yer alan "Kâmetin yâdına ey serv-i revân ırmağlar / Çeşmelerdir eşk-i çeşmimden dem-â-dem ağlar" matlalı gazel İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları K.0006 numaralı şiir mecmuasında da v.49b'de Bâkî adına kayıtlıdır.

Kâmetin yâdına ey serv-i revân ırmağlar
Çeşmelerdir eşk-i çeşmimden demâdem çağlar

...

Sağlar cânı virirler mürdeler bulur hayât
Leblerin vafında Bâkî eylese iblâğlar (Ergun, 1935: 339; Temür, 2022: 155)

Bâkî adına kayıtlı olan bu şiir Edirneli Nazmî'nin 1524'te tamamladığı *Mecma'u'n-Nezâ'ir* adlı nazire mecmuasında Hasbî mahlası bir şaire ait olup yedi beyittir. Söz konusu şiir Pervâne Bey'in 1560-61 yıllarında tamamladığı nazire mecmuasında da Hasbî mahlaslı bir şaire ait beş beyitlik bir gazeldir.

Serv-kaddün boyına 'aynum akan ırmağlar
Çeşmelerdir eşk-i çeşmümden dem-â-dem çağlar

Çağlardur kim yaşumla âhum ey meh kûyuna
Hem-reh olup varmağa her demde niyet bağlar

Bağlar zülfün kemendi bu dili dîvâneveş
Mesken olsa cânâ 'ışkunla 'aceb mi tağlar

Tağlar çekmez begüm ben çekdüğüm bâr-ı gamı
Nâr-ı hecrün lâleveş bağrımda yakdı dâğlar

Dâğlar ki mihrün ile sînede mihr itmişem
Göz göz olup hâlümü sen meh-likâyâ ağlar

Ağlar bîmâr çeşmün fitnesinden gözlerüm
Haste hâlinden bilürsin bî-haberdür sağlar

³ Divan yayımında "iken" olarak yer alan kelime vezni bozmaktadır. Mecmualardaki "gibi" varyantı ile vezin hatası ortadan kalkmaktadır.

Sağlar cânlar virürler mürdeler bulur hayât
Leblerün vafında Hasbî eylese iblâğlar (Köksal, 2017: 426)

Şiir, her iki mecmuada Hasbî (öl. 1553'ten sonra) mahlaslı bir şaire ait görünmektedir. Hasbî, Gedizli şair Keşfî'nin küçük kardeşidir. Ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen şairin herhangi bir eseri olup olmadığı da meçhuldür. Tezkirelerde şairin bazı âşıkane gazeller yazdığı kayıtlıdır. Şairin *Mecma'u'n-Nezâ'ir*'de 23 adet şiiri yer almaktadır (Köksal, 2018). Nazmî'nin mecmuasını 1524 yılında tamamladığı dikkate alınrsa bu şiirin Bâkî adına yanlış bir kayıt olduğu aşikârdır. Zira Bâkî 1529'da dünyaya gelmiştir. "Bu gazelin tamamında iade sanatı yapılmıştır. Hasbî, *Mecma'u'n-Nezâ'ir*'de yer alan 978 numaralı gazelinin de tamamında iade sanatı yapmıştır. Mecmuada Hasbî'ye ait görünen şiirlerden Hasbî'nin ikileme kullanmayı, cinası ve iade sanatını seven bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Bu özellikler söz konusu gazelde mevcuttur." (Kaplan, 2018b: 225). Hem basılı *Bâkî Divanı*'nda hem de bir şiir mecmuasında Bâkî'ye ait görülen bu gazelin Bâkî adına hatalı bir kayıt olduğu anlaşılmaktadır.

Bâkî-Yahyâ

Michigan Üniversitesi Kütüphanesi 416 numaralı şiir mecmuasında Bâkî adına kayıtlı 8 kaside, 134 gazel yer almaktadır (Çelik, 2013: 5). Gazellerden v.97b'de yer alan "Ol şeh-i kâmkâr gelmez mi / Ol meh-i nâmdâr gelmez mi" matlalı gazelin maktasında Bâkî mahlası geçmektedir. Bâkî'nin basılı *Divan*larından Ergun (1935: 468) neşrinde yer alan bu gazel, 228 *Bâkî Divanı* nüshasından Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 8701 ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 2889 numaralı nüshalarda yer almaktadır. Gazel, *Yahyâ Divanı*'nda da yer almaktadır.

Ol şeh-i kâmkâr gelmez mi
Ol meh-i nâmdâr gelmez mi
...
Görüp ehliyyetini Yahyânun
Cehli ağyâra 'âr gelmez mi (Çavuşoğlu, 1977: 578)

Gazel, Çavuşoğlu'nun tenkitli neşre esas aldığı 4 nüshada yer almaktadır. Çavuşoğlu (1977: XIII), bu nüshalardan 2'sinin şairin sağlığında yazılmış veya sağlığında tertip olunmuş bir nüshadan istinsah edildiğini düşünmektedir. Şiir, *Yahyâ Divanı*'nın tenkitli metnini tekrar kuran Bozyiğit'in (2021) esas aldığı Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 1493 numaralı nüshada da vardır. Bu nüshanın istinsah tarihi Yahyâ'nun vefatına çok yakındır (1582). Sadece Ergun (1935) neşrinde yer alan şiirlerin bir kısmının başka şairlere ait olduğu bilgisi de tanıklara dâhil edildiğinde şiirin Bâkî adına hatalı bir kayıt olam ihtimali kuvvetlenmektedir.

Bâkî-Helâkî

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel_Yz_O0043 numarada kayıtlı şiir mecmuasında Bâkî adına kayıtlı 27 gazelden 1'i basılı *Divan*'da bulunmamaktadır (Uludüz, 2018: 24-27). Mecmuada beş beyti yer alan gazelin maktasında "Telh-kâm itme Hudâyâ bu Bâkî kulına" mısrasında Bâkî mahlası geçmektedir. Bu mısradaki vezin hatası vardır. Şiir ikinci olarak Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 560 numarada bulunan şiir mecmuasında Bâkî adına kayıtlıdır. Bu mecmuada Bâkî adına kayıtlı 8 gazel vardır (Ay, 2015: 14). Mecmuada "gazel-i Bâkî" başlığıyla verilen şiir, Bâkî adına kayıtlı art arda sıralanan gazellerin sekizincisidir. Mecmuada beş beyti olarak yer alan gazelin maktasında "Telh-kâm itme Hudâyâ dahi Bâkî kulına" mısrasında Bâkî mahlası geçmektedir. Şiir, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı BEL_Yz_ O0092 numaralı şiir mecmuasında yer almaktadır. Bu mecmuada ise Bâkî'nin 40 şiir vardır. Şiirlerden 1'i basılı *Divan*'da bulunmamaktadır (Öztürk, 2019: 5). Mecmuada beş beyit olarak yer alan gazelin maktasında "Telh-kâm itme Hudâyâ bu Bâkî kulına" mısrasında Bâkî mahlası geçmektedir. Bu mısradaki vezin hatası vardır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel_Yz_O0043 numarada kayıtlı şiir mecmuası ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı BEL_Yz_ O0092 numaralı şiir mecmuası arasında şiirlere dair bir fark yoktur. Bu iki mecmuadan birinin diğerine kaynaklık ettiği söylenebilir. Bu şiir, basılı Bâkî *Divan*larından Ergun (1935) neşrinde de yer almaktadır.

Devlet el virmez ise dâmen-i zillet bâkî
Evc-i rif'at yoğ ise kûy-ı mezellet bâkî

...

Telh-kâm itme Hudâyâ bu Bâkî kulına
Son nefesde kerem it şehd-i şehâdet bâkî (Ergun, 1935: 198; Ay, 2015: 291;
Uludüz, 2018: 107-108; Öztürk, 2019: 23-24)

Bu şiir basılı *Helâkî Divanı*'nda da geçmektedir. Helâkî (öl. 1572-1576), Bâkî'nin çağdaşı şairlerdendir. Medrese tahsilini yarım bırakıp İstanbul'a yerleşen şair, burada imamlık vazifesi icra etmiştir. Çavuşoğlu'nun hazırladığı *Helâkî Divanı*'nda yer alan gazel tenkitli neşre esas alınan 2 divanlar mecmuasında ve 1 nazire mecmuasında (Pervâne Bey) Helâkî adına kayıtlıdır.

Devlet el virmez ise dâmen-i zillet bâkî
Evc-i rif'at yoğ ise kûy-ı mezellet bâkî

Fi'l-mesel âyînedür sûret-i 'âlem nazar it
Gör ki kalur mı hiç âyînede sûret bâkî

Mühlet-i 'ömre gurûr itme ki bin yıl yaşayan
Görmedi 'âlem-i fânîde 'alâmet bâkî

Fırsat el virmiş iken komağıl elden câmı
Her zamân böyle kalur sanma bu fırsat bâkî

Telhkâm itme Hudâyâ bu Helâkî kulını
Son nefesde kerem it şehd-i şehâdet bâkî

Dem-i evvelde belâ olsa nasîbün şükr it
Dem-i âhirde ümîd ola çü râhat bâkî (Çavuşoğlu, 1982: 183)

Şu hâlde farklı yüzyıllardan şairler barındıran bu üç mecmuada ve Ergun neşrinde şiirin Bâkî adına hatalı bir kayıt olduğuna dair iki önemli delil bulunmaktadır: Bunlardan ilki şiirin maktasında “Bâkî” mahlasının vezin hatasına sebep olmasıdır. İkincisi Pervâne Bey nazire mecmuasında şiirin Bâkî’ye değil Helâkî’ye ait gösterilmesidir. Pervâne Bey nazire mecmuasında Bâkî ve Helâkî adına kayıtlı zemin ve nazire şiir sayısı aynı olup 59’dur (Gıynaş, 2017: 30).

Bâkî-Necâtî

Millet Kütüphanesinde Ali Emîrî Manzum 674 numarada kayıtlı bir şiir mecmuasında v.32a’da “Ey sanem cevri ile cân almak olupdur hû sana / Yürü şimden girü terk idem teni yâ hû sana” matlalı beş beyitlik bir gazel yer almaktadır. Gazel mecmuada “Bâkî râst” başlığıyla verilmiştir. Mecmua üzerine incelemede bulunan Turgut (2013), Bâkî’nin basılı *Divan*larında yer almayan şiirinin Bâkî’ye ait olduğu sonucuna varmıştır. Araştırmacı daha sonra bu iddiasını bir makalede de dile getirmiş (Şimşek, 2022: 286-300), Bâkî şiirine dair bazı hükümleri esas alarak şiirin Bâkî’ye ait olduğu iddiasını devam ettirmiştir. Şiirin maktasında Bâkî’nin mahlası yer almaktadır:

Subh-veş sâdık geçersen râh-ı ‘aşkında eğer
Ol kamer-ruh bir gice Bâkî olur pehlû sana (Turgut, 2013: 144)

Bu şiirin ilk dört beyti hem Tarlan’ın (1997) hem de İlhan’ın (2023) *Necâtî Divanı* neşirlerinde yer almaktadır. İlhan’ın tenkitli neşre esas aldığı 9 nüshada yer alan şiir, mecmuada Bâkî adına kayıtlı şiirden ilk beyitte küçük farklılıklar taşısa da 2 ve 3. beyitler tamamen aynıdır. Mecmuada yer alan şiirin 4. beyti *Necâtî Divanı*’nda mahlas beytidir ve şairin mahlası bu beyitte yer almaktadır. Mecmuada ise “Ol gözi mestâneye uydun çün ey dil yürü var” mahlas yerine “çün ey dil” ifadesi geçmektedir. *Divan*’da yalnızca “Bâkî” mahlası geçen son beyit bulunmamaktadır. Şiir yalnızca divan nüshalarında değil Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1972’de kayıtlı mecmuada v.118b’de, Millî Kütüphane 06 Yz A 7521 numaralı mecmuada v.62a’da ve Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihad Tarlan Koleksiyonu 68 numarada kayıtlı mecmuada v.12a-b’de Necâtî (öl. 1509) adına kayıtlıdır. Bu tanıklar mürettip yahut müstensihin şiire dair kaynağının hatalı, münekkatin dil ve üsluptan hareketle yaptığı çıkarımın yanlış olduğunu göstermektedir.

‘Âkıbet cevri ile cân almak olupdur hû sana
Ben de geçdüm cân u dilden ey sanem yâhû sana

...

Ol gözi mestâneye uydun Necâtî yüri var
Giceler tâ subha dek olsun harâm uyhu sana (Tarlan, 1997: 151; İlhan, 2023: 816)

Bâkî-Tâli’î

Tâli’î, II. Bayezid’in oğlu Şehzade Mahmud’un maiyetinde bulunmuş; Necâtî şehzadenin nişancısı iken kendisi de defterdarlığını yapmıştır. Onun hem *Divan* nüshasında hem de çeşitli mecmualarda adına kayıtlı bir şiir, *Bâkî Divanı*’nın 15 nüshasında (Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 05930, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 04436-001, Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevihanesi 00064, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi 4003, Süleymaniye Kütüphanesi Uşşaki Tekkesi 00182, Bayezid Umumi Kütüphanesi 5642, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 5523, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 2889, Prof. Dr. M. Fatih Köksal Hususi Kütüphanesi 2, Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Vat. Turco 200, İngiltere Millî Kütüphanesi 7922, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Mustafa Con A 510/II, Millî Kütüphane 06 Hk 2556, Avusturya Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 168, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 2158) görünmektedir. Hatta bu şiir Bâkî’nin basılı *Divan*larından Ergun (1935) neşrine girmiştir.

Yine şol denlü cefâ eyledi sengîn dilimiz
Dahi güzeller adın anmaga varmaz dilimiz

...

Bâkıyâ ger soralar cânâ cefâsın yârin
Dâd ü feryâd diyü çağrışa her bir kılımız (Ergun, 1935: 460-461)

Bu neşirde yer alan 574. gazel; Efe’nin (2019) Tâli’î’nin şiirlerine dair yaptığı mühim çalışmada Tâli’î’ye ait görünmektedir. Bu şiir Efe’nin incelemeye dâhil ettiği Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz FB 208 numaralı mecmuada v.78b’de, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet MC 0315 numaralı mecmuada v.11b’de ve Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 4078’de yer alan mecmuada v.99b’de Tâli’î’ye ait görünmektedir. Söz konusu şiir aynı zamanda Pervâne Bey’in nazire mecmuasında da Tâli’î adına kayıtlıdır (Gıynaş, 2017: 1174). Fransa Millî Kütüphanesinde Supplement Turc 270 arşiv numarasıyla kayıtlı bir divan mecmuasında *Tâli’î Divanı*’nın eksik bir nüshası vardır. Söz konusu gazel bu nüshada da yer almaktadır. Bu tanıklar *Bâkî Divanı* nüshalarında da yer alan bu şiirin nüsha çokluğundan dolayı Bâkî’yi ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ancak 228 nüshanın yalnızca %7’sinde bu gazelin yer aldığı ve ilgili nüshalardan 10’unda bu çalışma özelinde başka şairlere ait şiirlerin Bâkî adına kaydedildiği dikkate alındığında bu ihtimali zayıflatmaktadır. Bâkî’de beş beyit olan gazel Tâli’î’de yedi

beyittir. İki şiir arasında ortak beyitler -nüsha farkları hariç- aynıdır, farklılık yalnız mahlastadır.

Bize şol denlü cefâ itdi o sengîn-dilümüz
Dahu dil-berler adın anmağa varmaz dilümüz

...

Tâli'î ger soralar cevri ü cefâsın yârün
Dâd u feryâd diyüben çağıra her bir kılumuz (Efe, 2019: 141-142)

Bâkî-Sâkî

Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesindeki 19 Hk 2207 numaralı şiir mecmuasında v.21a'da "Ehl-i dikkât bilüne mû didiler / Ağzun anıldı niyet o didiler" matlalı gazel "Bâkî Efendi" başlığıyla takdim edilmiştir. Şiirin son beytinde Bâkî'nin mahlası da yer almaktadır. Mecmua üzerinde incelemede bulunan Akdağ'ın (2013) Bâkî'nin bilinmeyen bir şiiri olarak takdim ettiği gazel bugün elimizde *Divan*'ı mevcut olmayan ancak mecmualarda ve şuara tezkirelerinde örnek şiirlerine rastladığımız Bâkî'nin çağdaşı şairlerden Sâkî'ye ait görünmektedir. Âşık Çelebi'nin, bazıları tarafından Necâtî Bey'e bazıları tarafından da Kemâl Paşazade'ye isnat edilen bu şiirin aslında Sâkî mahlaslı bir şaire ait olduğunu söylemesi (Kılıç, 2010: 940), daha o dönemde şiirin söyleyicisine dair hatalı kayıtların olduğuna işaret etmektedir. On altıncı yüzyıl şuara tezkirelerinden Sehî Bey ve Latîfî'de gazelin tamamı, Âşık Çelebi ve Kınalızade Hasan Çelebi'de gazelin iki beyti "Sâkî"nin biyografisinden söz ederken örnek olarak verilmiştir. *Bâkî Divanı* nüshalarına girmeyen bu şiir Sâkî'ye ait olmalıdır.

Ehl-i dikkât bilüne mû didiler
Ağzun anıldı yokdur o didiler

...

Sâkî elden ayağı hiç komaz
Rûz u şebde çeker sebû didiler (İpekten vd., 2017: 107-108; Canım, 2000: 295)

Birden Çok Şiirin Birbirine Karıştırılması

Mecmualara bakıldığında bazen iki farklı şaire ait şiirlerin birbirine karış(tırıl)masıyla yeni bir şiirin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tarz hatalı kayıtların mürettibin yahut müstensihin hafızasından kaynaklandığı söylenebilir. Klasik şair bir şiir yazdığında bu şiir edebiyat mahfillerinde, çeşitli meclislerde söylenir ve böylece edebiyat âlemine dâhil olurdu. Zamanla şiir etrafında oluşan nazire halkasıyla şiir edebiyatın aktüelinde bilinir olur, güncelliğini muhafaza ederdi. Klasik edebiyat her ne kadar yazılı bir edebiyat olsa da bu edebiyatta şifahi bir yanın olduğu da dikkate alınmalıdır. Ahdî, şuara tezkiresinde Hemdemî mahlaslı bir şairin gece gündüz eski şairlerin ve sonrakilerin sözlerini inceleyip çalışarak her birinin güzide beyitlerini, beğenilmiş kelimelerini ezberlediğini, bu sebeple zamanın mana sahipleri tarafından "Ayaklı Cönk" lakabıyla anıldığını söyler (Solmaz, 2018: 303). Nizâmî-i Arûzî, şiirde bir şahsiyet olabilmeyi insanın gençliğinin erken yıllarından itibaren eski şairlerden

20.000 beyit ezberlemek, daha sonrakilerden de 10.000 beyit miktarında şiiri kendine model almak gibi bir yetiştirme şartına bağlar. Ayrıca şiirin çeşitli nevelerini tanımanın, onların güzel olan veya olmayan taraflarını görebilecek, ifade inceliklerini kavrayabilecek bir seviyeye gelmenin, nihayet bütün bir kabiliyeti geliştirmenin büyük üstatların divanlarını devamlı surette okumakla mümkün olacağını söyler (Akün, 1994: 413). Bu okumalar sonucu şiir söyleyenlerin veya severlerin farklı şiirleri birbirine karıştırmaları, şiir meclislerinde yahut yazılı kaynaklarda bu şekilde zikretmeleri mümkün görünmektedir.

Bâkî-Hayâlî

Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi MS Turk 59 numaralı şiir mecmuasında v.71a'da yer alan şiir hem Bâkî'den hem de Hayâlî'den beyitler ihtiva etmektedir.

Âyîne her dem koyar dildârı tenhâ koynına
Nâz ile Yûsuf girür gûyâ Züleyhâ koynına

Çıkmadı yârün lebi fikri dil-i ağyârdan
Aldı ol la'li dirîgâ seng-i hârâ koynına

Râh-ı güzlâr-ı fenâda cismini iden gubâr
Rûzgâr ile girür bir verd-i ra'nâ koynına

Dür dişün vasfında şi'rüm defterin gördi meger
Kim sadef mecmû'asını saldı deryâ koynına

Ruhların şevkiyle pür-dâğ itdi Bâkî sînesin
Bir avuç berg-i gül-i ter koydı gûyâ koynına

Şiir mecmuası üzerine çalışan Güneş (2015) tarafından bu gazel Bâkî'ye ait gösterilmiş ve "Bu gazel divanda yer almamaktadır" açıklamasıyla takdim edilmiştir. Oysa gazelin son iki beyti Küçük (1994) neşrinde yer alan 430. gazelin de son iki beytidir. Bu şiir için ilk üç beyit özelinde de hata vardır. Müstensih ve mürettibin Bâkî adına kaydettiği ve inceleyen de Bâkî'nin zannettiği beyitler Hayâlî'nin basılı *Divan*'ında yer almaktadır. Tarlan (1945: 367) neşrinde yer alan "koynuna" redifli gazelin ilk üç beyti, mecmuada Bâkî adına kaydedilen gazelin de ilk üç beytidir. Gazel, *Hayâlî Divanı*'nın tenkitli metnini yeni nüshalar ışığında tekrar kuran Çelik Vural'ın (2021) neşre esas aldığı 7 nüshada geçmektedir.

İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi REV 240 numarada kayıtlı şiir mecmuası Bâkî mahlaslı 300'e yakın şiir içermektedir. Bu şiirlerden v.123b'de yer alan "su" redifli şiir Küçük (1994) neşrinde yer almamaktadır.

'Âşıkâne gönlünü akıtmasaydı yâre su
Olmaz idi vâdî-i 'ışka düşüp âvâre su

Ka'be-i kûyunda kaldum gözlerümden yaş akar
Teşne diller çağrışup dirken meded bir pâre su

Mâ'il olma ser-keş ol mahbûba istignâ gerek
Serv başın eğmez ayağın öpe ger yalvara su

Vâdî-i hayretde zencîrin sürür dîvânedür
'Âşık olmuşdur meğer rûz-ı ezel dîdâra su

Bâkiyâ/Sâkiyâ bozsa 'aceb mi hâne-i zühdi şarâb
Çün esâsından yıkar irişse bir dîvâra su

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında Belediye K. 779 numarada kayıtlı *Bâkî Divanı* nüshasında v.111a'da ve Michigan Üniversitesinde *Bâkî Divanı* nüshasında da (234. yk., derkenar) yer alan şiir, aynı zamanda Ergun (1935) neşrinde de (550. şiir) bulunmaktadır. Bazı yazmalarda Bâkî'ye ait görünen bu şiir, nüsha farklarıyla *Hayâlî Divanı*'nda da geçmektedir. Gölpinarlı (2005: LXI) da bu gazeli Fuzûlî'nin edebî kişiliğini anlatırken Hayâlî Bey'in Fuzûlî'nin "su" redifli kasidesine naziresi olarak zikretmiştir. Bu şiir hem Tarlan'ın (1945) hem de Çelik Vural'ın (2021) hazırladıkları *Hayâlî Divanı*'nda yer almaktadır. Bâkî adına kaydedilen şiirin ilk 3 beyti Çelik Vural'ın hazırladığı 8 nüshadan hareketle tenkitli metnini kurduğu *Divan*'da 497 numaralı gazelin ilk 3 beytidir. Bâkî adına kaydedilen şiirin dördüncü beyti de Çelik Vural'ın hazırladığı *Divan*'da "su" redifli başka bir gazelin, 489. gazelin, ikinci beytidir. Şiirin mahlas beyti Çelik Vural'ın hazırladığı *Divan*'da 497 numaralı gazelin dördüncü beytidir. Her iki beyit arasında farklılık Hayâlî'de mısra başındaki "sâkiyâ" sözcüğünün Bâkî'de "Bâkiyâ" şeklinde mahlasa dönüşmesidir.

Bâkiyâ bozsa 'aceb mi hâne-i zühdi şarâb
Çün esâsından yıkar irişse bir dîvâra su (Kartal, 2021: 36; Ergun, 1935: 445)

Sâkiyâ bozsa 'aceb mi hâne-i zühdi şarâb
Çün esâsından yıkar irişse bir dîvâra su (Çelik Vural, 2021: 343)

On altıncı yüzyıl şairlerinden Sâkî'nin "Ehl-i dikkât bilüne mû didiler / Ağzun anıldı yokdur o didiler" matlâlı şiirinin bir şiir mecmuasında Bâkî adına kaydedildiği hatırlandığında bu iki sözcüğün yakın imlâlı olmasından kaynaklı bir hata yapıldığı değerlendirilmektedir. Bir müstensih veya mürettip marifetiyle ortaya çıkan bu hata daha sonra *Bâkî Divanı* nüshalarına da girmiş olmalıdır. Mecmuda yer alan şiirin Hayâlî'ye ait iki şiirin karışmasıyla ortaya çıktığı ve Bâkî adına uyarlandığı görülmektedir.

Şiirdeki Başka Bir Kelimenin Mahlas Zannedilmesi

Aynı şiirin birden çok şaire ait görünmesinde insan kaynaklı hatalar ön plandadır. Bu hatalar musanniften, müstensihden, mecmuanın mürettibinden, kötü niyetli bir kimseden (rakipler, diğer şairler, düşmanlar, haset ehli) veya araştırmacıdan kaynaklanabilir (Kaplan, 2023a: 524). İnsan kaynaklı hataların başında müstensih veya mürettibin dikkatsizliği gelmektedir. Bazen aynı mahlası kullanan farklı şairlerin şiirleri karışmış, bazen beyitteki farklı bir kelime mahlas olarak algılanmıştır. Şiiri söyleyenin ismi mahlashanede geçmesine rağmen söz konusu beyitteki farklı bir kelime mahlas zannedilmiştir (Kaplan, 2018a: 19-20).

Şiirde mahlas kullanmayan az sayıdaki şair bir kenara bırakılırsa klasik şairler mahlas kullanma hususunda hassas davranmışlar, bilhassa gazel nazım şeklinde söyledikleri şiirlerde son beyitte -maktada- mahlaslarına yer vermişlerdir. Bazen müstensih veya mürettipler bazen de eser üzerine çalışan araştırmacılar şiirin söyleyenini hatalı aktarmışlardır. Bu aktarımda söz konusu şiirdeki beyit eksikliği, bilhassa şiirde mahlasın geçtiği beytin olmaması, imlaları birbirine yakın mahlasların karıştırılması, başka bir özel ismin yahut nisbet, liyakat, meslek bildiren ek almış bir kelimenin mahlas zannedilmesi etken olmuştur. Bâkî adına bu türden hatalar hem mecmualarda hem de şairin *Divan*'ının bazı nüshalarında yapılmıştır. Hatta bu hatalı kayıtlardan dolayı şairin basılı *Divan*larına kendisine ait olmayan şiirler girmiştir.

Bâkî-Firâkî

Bâkî'nin basılı *Divan*larında yer almayan ancak *Divan*'ın 3 yazma nüshasında (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı K. 779, Almanya Staatsbibliothek zu Berlin Ms. Or. Oct. 314, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Üniversite A 420) bulunan "Hercâyilikde dil-ber devr-i zamâna benzer / Alçağa meyl ider bir âb-ı revâna benzer" matlalı gazelin maktasında "bâkî" sözcüğü müstensih tarafından mahlas zannedilmiş, bunun sonucunda *Bâkî Divanı* nüshalarına şaire ait olmayan bir gazel dâhil olmuştur. Gazelin makta beyti şöyledir:

Bu tâk u tumturâkı zann itme kala bâkî
Dünyâ evi Firâkî bir köhne hâna benzer

Şiirin maktasına bakıldığında "bâkî" sözcüğünü mahlas zannedilmesinden hatalı kaydın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Şiir hem Edirneli Nazmî'nin hem de Pervâne Bey'in nazire mecmualarında şiirlerine rastlanan, 16. yüzyılda yaşamış Firâkî mahlaslı bir şaire ait olmalıdır. Nüshaların tanıklığına gerek duyulmadan beyit nesre çevrilip mahlas mevkiindeki kelimenin anlamına ve beyitteki işlevine bakıldığında da mahlasın "bâkî" değil, "Firâkî" olması gerektiği görülmektedir. Kendisine seslenen Firâkî, dünya evinin debdebe ve gösterişinin baki kalacağına zannetmemesi gerektiğini zira dünya evinin eski bir hana benzediğini söylemektedir.

Bâkî-Âşık Çelebi

Küçük (1994) neşrindeki 3, Ergun (1935) neşrindeki 56 numaralı gazel mahlas kaynaklı bir hatadan dolayı Bâkî adına kaydedilmiştir. Bu şiir, *Bâkî Divanı*'nın İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 5571, Fırat Üniversitesi Kütüphanesi 9585 ve 9586, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa 868, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 3712 nüshalarında yer almaktadır. Aynı şiir Âşık Çelebi'nin (öl. 1572) 1556'da tertip ettiği *Divan*'ında da geçmektedir. Söz konusu şiir Pervâne Bey'in nazire mecmuasında Âşık Çelebi adına kayıtlıdır. Şiirin matla beyti şöyledir:

Yâr işiğinde dinildi 'Âşık-ı şeydâ bana
Hak dimişler tenzilü'l-esmâ'ü⁴ min savbî's-semâ

Gazelin daha ilk beytinde Âşık Çelebi'nin mahlasını zikrettiği görülmektedir. Şiir üzerine çok yönlü bir incelemede bulunan Kaplan (2016: 1031-1062) da şiirin Âşık Çelebi'ye ait olduğu sonucuna ulaşmıştır. Şiirin makta beyti her iki şaire ait basılı *Divan*larda şöyledir:

Şi'r ü inşâdan murâdı 'Âşık-ı bî-çârenün
'Arz-ı ihlâs eylemekdür yâre bâkî ve'd-du'â (Küçük, 1994: 104; Kılıç, 2017: 81)

Mahmut Kaplan (2013: 55) bu beytin dil içi aktarımını "*Ey Bâkî, çaresiz âşığın şiir ve düzyazıdan amacı sevgiliye samimiyetini sunmak ve duadır.*" şeklinde yapmıştır. Fahri Kaplan (2023: 136) beyti şu şekilde değerlendirmiştir: "*Âşığın sevgiliye hâlini arz etmesi ve onun iyiliği için duada, temennide bulunmasını hem şiirin hem de insanın (içinde yer yer şiir de olan nesrin) yazılmasındaki amaç olarak zikreder.*" Oysa beyitteki "bâkî" sözcüğü kalıp bir ifadenin parçasıdır ve şairin bu işi nasıl yaptığını vurgulamaktadır. "Âşık-ı bî-çâre" ise beytin öznesidir. Âşık Çelebi, şiir ve nesir yazarak sevgilisine içten bağlılığını daima bildirmekte, duasının onunla olduğunu söylemektedir. Burada inşa geleneğinde mektubun intihasında kullanılan "sözü bitiriyorum, geriye kalan..." şeklindeki kalıp ifadelerde bir dua belirten "bâkî du'â, bâkî selâm, bâkî mahabbet" gibi kullanımlar akla gelmelidir. "Bâkî" sözcüğünün benzer bir şekilde kullanımına Yahyâ Bey'in (öl. 1582) bir gazelinin maktasında da rastlanmaktadır:

Mâ-hüve'l-maksûd olan şi'rümden ey Yahyâ benüm
Hâlümi 'arz eylemekdür yâre bâkî ve's-selâm (Çavuşoğlu, 1977: 438)

Yahyâ Bey'in beytine bakıldığında da "*Ey Yahyâ benüm şi'rümden mâ-hüve'l-maksûd olan hâlümi yâre 'arz eylemekdür, bâkî ve's-selâm*" söz diziminde "bâkî" sözcüğünün özel isim değil, cümlelerin zarfı olduğu aşikârdır. Her iki beytin ikinci mısralarının söz dizimi paraleldir. Söz konusu beyitteki "bâkî" sözcüğü de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

⁴ Âşık Çelebi'de ve bazı *Bâkî Divanı* nüshalarında "elkâbu" farkı vardır.

Bâkî'ye ait zannedilen şiirin makta beyti nesre çevrildiğinde (Âşık-ı bî-çârenün şî'r ü inşadan murâdı yâre 'arz-ı ihlâs eylemekdür, bâkî ve'd-du'â) şiirdeki "âşık-ı bî-çâre" ifadesinin ikinci mısradaki yer alan "bâkî" sözcüğünün karşılığı olarak şairin sıfatı zannedildiği ve yanlış anlamlandırıldığı görülmektedir. Bu yanlış anlamlandırma o denli yaygınlık kazanmıştır ki şiir *Bâkî Divanı*'nın birden çok nüshasına hâliyle basılı *Divan*lara da girmiş, Bâkî'nin zannedilmiştir.

Bâkî-Gelibolulu Âlî

Bâkî Divanı'nın matbu İstanbul baskısında yer almayan ancak Küçük (1994) ve Ergun (1935) neşrinde yer alan gazel, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 2889 numaralı *Bâkî Divanı* nüshasında yer almaktadır. Bu nüshanın istinsah tarihi 1636-37'dir. Aynı şiir yayımlanmış *Gelibolulu Âlî Divanı*'nda da yer almaktadır. Şiir, Aksoyak'ın (2018) tenkitli neşre esas aldığı 3 nüshada bulunmaktadır. Söz konusu gazel şöyledir:

'Ayn-i 'Âlî ol iki nergis-i câdûna fidâ
Yâ zülâl-i lebüne yâ ruh-ı nîkûna fidâ

Elifi serv gibi bâğ-ı mahabbetde bu gün
Kad-i mevzûnun ile ol iki bâzûna fidâ

Lâmı erbâb-ı gamun kadd-i dü-tâsı mânend
Zülf-i mergûbun ile kâkül-i hoş-bûna fidâ

Yâsı her lahza kemânun gibi pîçîde olup
Gamun okları ile ol iki ebrûna fidâ

Merdüm-i dîde gibi bâkî kalan noktaları
Ol iki yâ kaşun altındaki hindûna fidâ (Ergun, 1935: 110; Küçük, 1994: 111; Aksoyak, 2018: 506)

Bir muvaşşah gazel örneği olan bu şiirde her beytin ilk mısrasında birinci harfler yukarıdan aşağıya okunduğunda "Âlî" (عالی) ismi ortaya çıkmaktadır. Şair ismi işaret ederken harfleri de mısra başında ismen zikretmiştir. Bu şiir üzerine bir değerlendirmede bulunan Aksoyak (2005: 69-82) şiirin Âlî'ye ait olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Şiirde daha ilk mısradaki "Ayn-i 'Âlî" ifadesiyle isme/mahlasa işaret edilmiştir. Burada hatanın şiirin son beytinde yer alan "bâkî" sözcüğünün mahlas zannedilmesinden kaynaklandığı aşikârdır. Beyitteki söz dizimi ve anlam "bâkî kalan" ifadesinin geriye kalan anlamıyla kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu örnekte de diğerlerinde olduğu gibi farklı bir sözcüğün mahlas zannedilmesi hatalı kayda sebep olmuştur.

Bâkî-Âzerî

“Sûfî tesbîh ü asâyı mey-i gül-fâma değiş / Hırka-i zühd ü riyâyı çıkarup câmâ/câme değiş” matlalı şiir Ergun neşrinde yer alan 532. şiirdir. Bu şiir *Bâkî Divanı*'nın 228 yazma nüshasının 3'ünde [(%1,3) Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 109, İzmir Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 1767, Princeton Üniversitesi Türkçe Yazmaları 165] yer almaktadır. Söz konusu şiir Kınalızade Hasan Çelebi'nin ve Riyâzî'nin tezkirelerinde Âzerî İbrahim'in şiirlerine örnek olmak üzere matlası verilmiş şiirlerden birisidir (Sungurhan, 2017: 186; Açıköz, 2017: 55). Âzerî'nin şiirinin tamamı bugün elimizde değildir. Ancak Ergun neşrinde Bâkî adına kaydedilen şiirin maktası, bu şiirde bir mahlas hatası yapıldığını düşündürmektedir.

Zevk-i bâkî bulayın dersen eğer âhir-i kâr
'Âlemin zevk ü safâsın gam u âlâma değiş

Şiirin maktasında muhtemelen mahlas aranmış, herhangi bir isme rastlanmayınca da “zevk-i bâkî” ifadesinde yer alan sözcük mahlas zannedilmiştir. Şiirin anlamına bakıldığında bu sözcüğün mahlas olarak değil, sözlük anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

Bâkî-Mesîhî

Millî Kütüphane 06 Hk 110 numaralı şiir mecmuası üzerine inceleme yapan Kesik (2013: 340), Bâkî adına kayıtlı 70 gazel, 5 kaside ve 3 musammat tespit etmiştir. Kesik, bu gazellerden v.164a'da yer alan “Güci çoğ eyler kaşun kemânı / Çekdi niçe kez miskînün anı” matlalı gazelin Bâkî'nin basılı *Divanlarında* bulunmadığını belirtmiş, gazeli Bâkî adına kaydetmiştir. Mecmuada beş beyit olarak kayıtlı gazelin maktası şöyledir:

Hattun geleden mahv oldı zülfün
El-hattu bâkî ve'l- 'ömrü fânî

Beyitte “*El-hattu bâkî ve'l- 'ömrü fânî*” ifadesinde yer alan “bâkî” sözcüğü mahlas zannedilmiştir. Bu şiir basılı *Mesîhî Divanı*'nın 5 nüshasında yer almaktadır. Yedi beyitlik gazelin altıncı beytinde Mesîhî'nin mahlası geçmektedir:

Tab'-ı Mesîhî bahr-i dürerdür
Deryâyâ benzer anda gûyâ zebân (Mengi, 2014: 295)

Beyitte “*El-hattu bâkî ve'l- 'ömrü fânî*” ifadesinde yer alan “bâkî” sözcüğü mahlas zannedildiği için Bâkî adına hatalı bir kayıt ortaya çıkmıştır. Bu ifade söz konusu şiirle nazire ilişkisi bulunan dört şairin şiirinde daha aynen kullanılmıştır:

Hat zâhir oldı 'ömr âhir oldı
El-hattu bâkî ve'l- 'ömrü fânî (Fakîrî)

Hüsnüne yazmış dest-i ezel kim
El-hattu bâkî ve'l-‘ömrü fânî (Sühâyî)

Hattun göricek gitdi hayâtum
El-hattu bâkî ve'l-‘ömrü fânî (Rahmî)

Gitdi Mu’îdî eş’ârı kaldı
El-hattu bâkî ve'l-‘ömrü fânî (Mu’îdî) (Gıynaş, 2017: 2617-18)

Bâkî-Sâdık

Kesik (2012a: 117), Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 796 numaralı mecmuada v.56a’da yer alan şiirin basılı *Divan*larda yer almadığını vurgulayarak Bâkî’nin kendi şiirine tahmisi zannetmiştir. Kesik’in aktardığına göre bu tahminin yer aldığı mecmuada, Bâkî’nin basılı *Divan*larında bulunan 2 kasidesi ve 3’ü eksik 53 gazeli bulunmaktadır. Bu sayısal çokluk söz konusu şiiri, Bâkî’nin tahmisi olarak nitelendirilmedi yazara bir referans oluşturmuştur. Mecmuada yer alan tahminin ilk ve son bendi şöyledir:

Yâd olan bu mâh-rûdan âşinâyı n’eylesün
Seyr-i sahrâyı vü gül-geşt-i fezâyı n’eylesün
Yârsüz hâtır dem-i zevk ü safâyı n’eylesün
Dil giriftâr-ı belâ dil-ber hevâyî n’eylesün
Dâma düşmez yirlere konmaz hümâyı n’eylesün

...

Bir cüvânun fikr-i ebrûsı beni itdi hilâl
Nâle döndüm nâleden Sâdık olup gamla hayâl
Derd-i ‘ışkıdan cihân oldu ser-â-ser bî-mecâl
Halk-ı ‘âlem Bâkîyâ ‘ışkında yârün haste-hâl
Bir tabîb andan bu denlü mübtelâyı n’eylesün (Kesik, 2012a: 117-118; Ortaç, 2019: 63-64)

Kesik’in esas aldığı mecmuada şiirin son bendinde ekleme mısralarda “sâdık” sözcüğü geçmektedir. Anlaşılan bu sözcüğün Bâkî’nin şiirini tahmis eden şairin mahlası olabileceği değerlendirilmemiştir. Şiirde söz dizimi ve anlam, “Sâdık” sözcüğünün şairin mahlası olduğunu ortaya koymaktadır. Bâkî’nin kendi şiirine tahmisi olarak değerlendirilen bu şiir, Sâdık mahlaslı şairin çağdaşı isimlerden birinin Bâkî’ye tahmisi olmalıdır. Bu doğrultuda yaptığımız taramada İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T. 3560 numarada kayıtlı şiir mecmuasında v.143a’da bu şiirin “tahmîs-i Sâdık gazel-i Bâkî” başlığı altında yer aldığını ve şiirin Kesik’in metnini aktardığı şiirle aynı olduğunu gördük. Bâkî’nin çağdaşı şairlerden Sâdık’ın farklı şiir mecmualarında Bâkî’nin şiirlerine yaptığı tahmisler yer almaktadır. Sâdık, Bâkî’nin “Gelünüz yüz turalum bârgeh-i Gaffâra / Cân u dilden geledüm tevbe vü istiğfâra”, “Gülzâra gel nesîm-i sabâ gibi hoş-dem ol / Açıl derûn-ı gonca gibi şâd u hurrem ol”, “Kıldı âfâkı münevver tal’at-ı rahşân-ı ‘îd / Halka dîbâlar geyürdi mâh-ı nûr-efşân-ı

‘îd”, “Şebnem gibi saçılsun kon eşk-i firâvânûm / Güller gibi açılsun tek gonca-i handânûm”, “Dil giriftâr-ı belâ dil-ber hevâyî n’eylesün / Dâme düşmez yirlere konmaz hümâyî n’eylesün” matlalı gazellerini tahmis etmiştir (Kaplan, 2022b: 81).

Bâkî-Nihânî

Peroâne Bey Mecmuasında “Bâkî” mahlaslı şiirler üzerine bir inceleme yapan Bahadır (2013), 178 gazelden 28’inin yayımlanmış olan *Bâkî Divanı*’nda yer almadığını belirtmektedir. Sayının bu denli yüksek olmasının sebebi Bahadır’ın “Bâkî” mahlaslı her şiiri “sultânû’ş-şu’arâ” Bâkî’ye ait göstermesidir. “Dönemin tezkireleri incelendiği zaman, Bâkî mahlasının sadece bir kişi tarafından kullanıldığı görüldüğü için çalışmaya konu olan gazellerin Bâkî’ye ait olduğu noktasında şüpheye yer kalmamaktadır.” (Bahadır, 2013: 191). Her ne kadar Bahadır, 16. yüzyıl için tek Bâkî’den söz etse de “sultânû’ş-şu’arâ” Bâkî dışında, bu mahlasla şiir yazan iki şair bulunmaktadır. Bunlardan birisi Selanikli Bâkî, diğeri Dellakzade Bâkî’dir. Bâkî’nin şiirleri bilhassa mahlastaşı Dellakzade Bâkî ile karışmıştır. Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Bölümü K. 479’da kayıtlı olan bir şiir mecmuasında “sultânû’ş-şu’arâ” Bâkî’ye ait olan

Âhum göğe boyandı göğe gök boyanmadın
Yandum o şem’ şevkine pervâne yanmadın

Mest olup ‘âşık-ı rüsvâ yakasın çâk eyler
Düşüben kûy-ı harâbâta özin hâk eyler

matlalı gazeller mecmuada Dellakzade Bâkî’ye ait gösterilmiştir. Bu durumda Dellakzade Bâkî’ye ait bazı şiirlerin de “sultânû’ş-şu’arâ” Bâkî adına kaydedilmesi mümkündür. Şiir mecmualarında Dellakzade Bâkî’nin şiirlerine rastlanmaktadır. Hayal (2023), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 3563 numarada kayıtlı bir şiir mecmuasında Dellakzade Bâkî’ye ait gösterilen yedi şiirin metnine yer vermiştir.

Bahadır (2013), Bâkî’ye ait şiirler arasında zikrettiği “Dilde dinlenmek olur mı hiç ‘ışkun âteşi / Eskiden göynüklüdür feryâdum u âhum işi” matlalı gazelin son beytinde yer alan “bâkî” sözcüğünü şairin mahlası zannetmiştir. Söz konusu gazelin makta beyti şöyledir:

Mest-i lâ-ya’kil Nihânî n’ola olsa haşre dek
Sâkî-i bâkîden içmişdür şarâb-ı bî-gaşı

Beyitte “bâkî” sözcüğü “ebedi, ölümsüz” anlamıyla, Allah’ın bir esması olarak Allah’ı çağrıştıracak veya mürid-i kâmilin bir sıfatı olacak şekilde kullanılmıştır. Şiir, ilk mısra da mahlası zikredilen Nihânî’ye aittir. Kendisine seslenen Nihânî, haşir gününe kadar sarhoş olmasına şaşılmaması gerektiğini söyler. Zira o, ölümsüz sakiden şarabı içmiştir. Beytin söz dizimi ve sentaksı şiirde mahlasın “bâkî” değil,

“Nihânî” olduğunu göstermektedir. *Pervâne Bey Mecmuasını* yayımlayan Gıynaş (2017: 2759) bu şiiri “nazîre-i Nihânî” başlığı altında vermiştir.

Bâkî-İşretî

Bâkî'nin çağdaşı şairlerden birisi olup onun gibi müderrislik ve kadılık yapan İşretî'nin bugün elimizde *Divan*'ı yoktur. Ancak şairin çeşitli şiir mecmularında şiirlerine rastlanmaktadır. Aşağıdaki şiir Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Hk 240 numaralı şiir mecmuasında v.78a'da yer almaktadır:

Sanma 'ışk ehlini mevt-ile güzâr eylediler
'İşka sabr idemeyüp terk-i diyâr eylediler

Sûretâ görmeyelüm diyü rakîbün yüzünü
Bendeler mahmil-i tâbûta firâr eylediler

Terk idüp tâc [u] kabâyı sarılup bir kefene
Câme-i halkı giyüp gitmeğe 'âr eylediler

Götürüp ayağı bu memleket-i fânîden
Vardılar 'âlem-i bâkîde karâr⁵ eylediler

Arkası üzre yatup ehl-i kubûr etdi huzûr
Gam [u] mihnet beni iy 'İşretî zâr eylediler

Mecmua üzerine bir incelemede bulunan Aydın (2019: 126), başlık bulunmayan şiiri dördüncü beyitte geçen “bâkî” sözcüğünden dolayı Bâkî'nin zannetmiş, sözcüğü büyük harflerle yazmıştır. Yazar, basılı *Bâkî Divanı*'nda yer almayan gazeli, Bâkî'nin bilinmeyen bir şiiri olarak takdim etmiştir. Oysa buradaki sözcüğün mahlas olmadığı açıktır. İlk mısradaki “memleket-i fânî” ile tezat oluşturan bu ifade sonsuzluk âlemini karşılamaktadır. Şiirde altıncı beyitte geçen ve yazmada açık bir şekilde “İşretî” (عشرتی) olarak yazılan sözcüğü yazar “işret-i” şeklinde okumuş ve sözcüğün mahlas olduğunu fark edememiştir. Hem söz dizimi (nidaya dayalı) hem de sentaks ve anlam bu sözcüğün mahlas olduğunun açık bir delilidir. Bu durumda şiir Bâkî'nin değil, İşretî'nin olmalıdır. Bu konuda mecmualar üzerine yaptığımız geniş taramada Millî Kütüphanede yer alan başka bir şiir mecmuasında, 06 Mil Yz A 3291 numaralı şiir mecmuasında v.9a'da, şiirin “gazel-i 'İşretî” başlığı altında verildiğini gördük.

Bâkî-İshâk Çelebi

Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesinde yer alan MS Turk 59 numaralı şiir mecmuasında v.37a'da der-kenarda yer alan altı beyitlik gazeli Bâkî adına kaydedilmiştir. Mecmua üzerine incelemede bulunan Güneş (2015) gazelde redif olan

⁵ Mecmuada “ikrâr” şeklinde yer alan kelime vezni sağlamak için “karâr” olarak değerlendirilmiştir.

“bâkî” sözcüğünü mahlas zannederek şiiri Bâkî adına kaydetmiş ve *Divan*’da bulunmadığına dair not düşmüştür.

Yâr ile ola didüm olmadı sohbet bâkî
Kime oldı ki ola bana bu devlet bâkî

‘Âşık öldürmek ile hüsnüne gelmez noxsân
Saltanat resmin ider ‘adl ü siyâset bâkî

Kâkül-i yâre hevâdâr olalı bâd-ı sabâ
Gitmedi kaldı aramızda bürûdet bâkî

Mâ-hazar hûn-ı ciger var gel e ey gam yiyelim
Sonra ölmezsek eger girü ziyâfet bâkî

Şöyle öpdüm leb-i şîrînüni seyrümde gice
Dahı el-ân dimâgumda o lezzet bâkî

Nakd-i ‘ömrüm gam-ı ‘ışkunla telef olsa n’olur
Sînede mührün ile mihr ü mahabbet bâkî

Bu gazelin 1, 2, 5 ve 6. beyitleri Pervâne Bey’in nazire mecmuasında İshâk Çelebi’nin (öl. 1538) naziresi olarak kayıtlı şiirin ilk dört beytidir (Gıynaş, 2017: 2928). Aynı şiir Edirneli Nazmî’nin nazire mecmuasında da İshâk Çelebi’nin naziresi olarak kayıtlıdır (Köksal, 2017: 1705). *İshâk Çelebi Divanı*, Çavuşoğlu ve Tanyeri (1990) tarafından yayımlanmıştır. Söz konusu şiir bu yayımda yer almaktadır. Aynı şiir Yıldırım’ın (1991) tenkitli metnini hazırladığı *İshâk Çelebi Divanı*’nın da 2 nüshasında bulunmaktadır. Her iki neşirde gazel yedi beyit olup gazelin son beyti şöyledir:

Fırsat el virmiş iken götür ayağı İshâk
Diyelüm bezm-i fenâ ehline sohbet bâkî (Çavuşoğlu-Tanyeri, 1990: 319;
Yıldırım, 1991: 236)

Tanıklar mecmuadaki kaydın hatalı olduğunu ve İshâk Çelebi’ye ait olan şiirde mahlas hatası yapıldığı için şiirin Bâkî’ye ait zannedildiğini göstermektedir.

Bâkî-Bursalı Rahmî

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı K. 772 numarada kayıtlı şiir mecmuası üzerine incelemede bulunan Kahraman (2017), mecmuadaki ilk şiiri *Bâkî Divanı*’nda bulunmayan Bâkî’ye ait bir terci-bent olarak kaydetmiştir. Bir başlık taşımayan şiiri araştırmacı mütekerrir mısradaki “bâkî” sözcüğünden dolayı yanlış değerlendirmiştir.

Cem câmunı nûş itdi sürdi niçe dem Rüstem
Bu bezm girü bâkî ‘âlem yine bu ‘âlem (Kahraman, 2017: 76)

Mecmuada yer alan şiir, *Bursalı Rahmî Divanı*'nındaki beş bentlik şiirin son iki bendidir. Şiir, *Rahmî Divanı*'nın bilinen tek nüshası olan 06 Mil Yz A 6803/1'de ve iki şiir mecmuasında yer almaktadır (Erdoğan, 2017: 95-98). Şiirin son bendinde "Rahmî nola tâlî'den eylerse şikâyetler" mısrasında şairin mahlası geçmektedir. Mecmuayı inceleyen Kahraman (2017) bu mısradaki "Rahmî" sözcüğünü "Dahî" olarak okumuştur. Mecmuadaki mürekkep dağılması sebebiyle araştırmacı "Rahmî" mahlasını yanlış okuyunca mütekerrir mısradaki başka bir bağlamda kullanılan "bâkî" sözcüğünü mahlas zannetmiştir.

SONUÇ

Bâkî Divanı'nın 228 yazma nüshası dikkate alınarak ve 500'ü aşkın şiir mecmuası ile basılı nazire mecmuaları dikkate alınarak yapılan geniş inceleme sonucu Küçük (1994) neşrindeki 2 gazelin, yalnızca Ergun (1935) neşrinde yer alan 10 gazelin Bâkî'ye ait olmadığı görülmüştür. Zâtî, Nev'î, İlmî, Ulvî, Nâmî, Mânî, Bâlî, Şemsî, Helâkî, Hayâlî, Sâkî, Yahyâ, Hasbî ve Necâtî gibi şairlerin şiirlerinin mecmualarda Bâkî adına kaydedildiği anlaşılmıştır. Âşık Çelebi, Firâkî, Gelibolulu Âlî, Mesîhî, Azerî, Sâdık, Nihânî, İşretî, İshâk Çelebi ve Bursalı Rahmî'ye ait bazı şiirlerde bazen derleyenden bazen de araştırmacıdan kaynaklı mahlas hatası yapıldığı görülmüştür. Fatih Köksal'in (2023: 31) ifadesiyle mecmua derleyicilerinin ve divan müstensihlerinin - bilerek veya bilmeyerek- başka şairlere ait şiirleri mecmua ve divan nüshalarına Bâkî'ye mal ederek aldıkları anlaşılmıştır. Çalışmanın Bâkî özelinde ve şairler genelinde ortaya koyduğu detaylı sonuçlar şunlardır:

1. Hem Zâtî'nin hem Bâkî'nin basılı *Divan*larında yer almayan bir gazel, mecmualarda iki şair adına da kaydedilmiştir. Bâkî'nin basılı *Divan*larında bulunmayan ancak 1 şiir mecmuasında ve *Bâkî Divanı*'nın 10 yazma nüshasında yer alan gazel, *Zâtî Divanı*'nın Tarlan (1970) neşrine kaynaklık eden 2 nüshada da yer almaktadır. Şiir, nüshaların tanıklığı ve sıhhati dikkate alındığında Bâkî'nin değil Zâtî'nin olmalıdır. *Bâkî Divanı*'nın Ergun (1935) neşrinde yer alan 85 numaralı gazel, Tarlan'ın (1970) *Zâtî Divanı* neşrinde de geçmektedir. Bu gazel, Tarlan'ın tenkitli neşre esas aldığı 8 nüshanın 7'sinde yer alırken *Bâkî Divanı*'nın 228 nüshasının hiçbirinde yer almamaktadır. Nüshaların tanıklığı şiirin Bâkî'ye değil, Zâtî'ye ait olduğunu göstermiştir. Ergun (1935) neşrinde yer alan 568 numaralı gazel de basılı *Zâtî Divanı*'nda yer almaktadır. Söz konusu gazelin, Tarlan'ın tenkitli neşre esas aldığı 8 nüshanın 6'sında, *Bâkî Divanı*'nın yazma nüshalarından 9'unda yer aldığı görülmüştür. *Bâkî Divanı*'nın 9 nüshasından 5'inin başka şairlere ait Bâkî adına hatalı şiirler içerdiği dikkate alınarak bu şiir de Zâtî adına değerlendirilmiştir.

2. İki farklı mecmuada (mecmua derleyici ve inceleyicileri tarafından) Bâkî'ye ait gösterilen 2 gazel, basılı *Nev'î Divanı*'da da yer almaktadır. Söz konusu gazeller *Bâkî*

Divanı nüshalarında bulunmazken *Nev'î Divanı'nın* 8 yazma nüshasında vardır. Her iki gazelin de Bâkî'ye ait olamayacağı görülmüştür. Mecmualardaki hatalı kayıtlar bazen *Bâkî Divanı* nüshalarına da etki etmiştir. Bir şiir mecmuasında yer alan ve Ergun (1935) neşrinde bulunan 72 numaralı gazel, *Bâkî Divanı'nın* 8 nüshasında yer almaktadır. Aynı şiirin Tulum ve Tanyeri (1977) tarafından hazırlanan *Nev'î Divanı'nın* da 8 nüshasında olduğu görülmüştür. Şiir bir şiir mecmuasında da Nev'î adına kayıtlıdır. Şiirin her iki şaire ait olma ihtimali varsa da *Bâkî Divanı'nın* nüshalarından yalnızca %3,5'inde yer alması Nev'î'ye ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

3. Bâkî'nin basılı *Divanlarında* yer almayan ancak 2 şiir mecmuasında (mecmua derleyici ve inceleyicileri tarafından) Bâkî'ye ait gösterilen şiir, *Bâkî Divanı'nın* 4 nüshasında (%1,7'sinde) yer almaktadır. Söz konusu şiirin 2 şuara tezkiresinde ise Bâkî'nin çağdaşı şairlerden İlmî adına kayıtlı olduğu görülmüştür. Müstensih ve müretteplerin Bâkî şiirleri üzerine hatalı kayıtları dikkate alındığında şiir, tezkirecilerin tanıklığı doğrultusunda İlmî'nin değerlendirilmelidir.

4. Bâkî'nin basılı *Divanlarında* yer almayan ancak şairin *Divanı'nın* 4 nüshasında/%1,7'sinde (Bunlardan biri Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 2735 numaralı nüsha olup bu nüsha basılı Bâkî *Divanlarında* bulunmayan şiirler ihtiva etmektedir. Bunlardan 3'ü Bâkî'nin değildir) bulunan bir gazelin, şairin çağdaşı isimlerinden Ulvî'nin basılı *Divanı'nda* ve buna kaynaklık eden 4 nüshada yer aldığı görülmüştür. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 2735 numaralı *Bâkî Divanı* nüshasında yer alan başka bir gazel de basılı *Ulvî Divanı'nda* yer almaktadır. Söz konusu şiir *Bâkî Divanı'nın* 228 nüshasından yalnızca bu nüshada bulunurken *Ulvî Divanı'nın* 4 nüshasında vardır. Her iki şiir de Bâkî adına hatalı bir kayıttır.

5. Bâkî ve çağdaşı şairlerden Nâmî'nin şiirleri hem mecmualarda ve şuara tezkirelerinde hem de divan nüshalarında karışmış vaziyettedir. *Bâkî Divanı'nın* 1 nüshasında yer alan bir gazel, Bağdatlı Ahdî ve Hasan Çelebi tarafından Ispartalı Nâmî'ye ait gösterilmiştir. Bağdatlı Ahdî'nin Ispartalı Nâmî'ye ait gösterdiği başka bir gazel ise Bâkî'nindir. Riyâzî ve Hasan Çelebi'nin şuara tezkirelerinde İstanbullu Nâmî'ye ait gösterilen gazel, Ergun (1935) neşrinde ve *Bâkî Divanı'nın* 32 nüshasında yer almaktadır. Riyâzî'nin Nâmî'nin şiirine örnek olarak verdiği başka bir gazel de Küçük (1994) neşrinde ve *Bâkî Divanı'nın* 25 nüshasında yer almaktadır ve bazı şiir mecmualarında Bâkî'nin son söylediği şiir olarak takdim edilmiştir. İncelemede şuara tezkirecilerinin hem Nâmîler hem de Nâmîlere ait -olabilecek- şiirler hususunda karışıklık yaşadıkları, kaynaklarının hatalar barındırdığı ve Bâkî ve Nâmî'nin şiirlerini birbirlerine karıştırdıkları görülmüştür.

6. Bâkî ve çağdaşı şairlerden Mânî'nin şiirleri hem şiir mecmualarında hem de divan nüshalarında birbirine karışmıştır. Basılı Bâkî *Divanlarında* yer almayan yalnızca *Bâkî Divanı'nın* 1 yazma nüshasında Bâkî adına kayıtlı olan gazel, Demirel'in

(2017) yayımladığı *Mânî Divanı*'nda yer almaktadır. *Mânî*'nin basılı *Divan*'ında yer alan 33. gazel de *Bâkî Divanı*'nın yalnızca 1 yazma nüshasında yer almaktadır. *Mânî*'nin basılı *Divan*'ında yer alan 93. gazel, *Bâkî Divanı* nüshalarından 5'inde (%2,1'inde) *Bâkî*'ye ait görünmektedir. Nüshaların tanıklığı ve sıhhati dikkate alınarak 3 şiir de *Mânî*'ye ait değerlendirilmiştir.

7. *Bâkî* ve *Bâlî*'nin gazelleri hem şiir hem de nazire mecmualarında karıştırılmıştır. Mahlaslarının imlası birbirine yakın olan bu iki şair arasında karşılıklı hatalar yapıldığı görülmüştür. Bir şiir mecmuasında “*Bâkî*” başlığı altında verilen ve *Bâkî Divanı*'nın yazma nüshalarının 3'ünde (%1,3'ünde) yer alan şiir, *Bâlî Divanı*'nın 2 nüshasında vardır. *Âşık Çelebi* tarafından Filibeli *Sâkî*'nin şiirine örnek olarak verilen söz konusu şiir için *Kınalızade Hasan Çelebi* de kayıt düşmüş, şiirin *Âşık Çelebi* tarafından *Sâkî* mahlaslı şaire ait gösterilmesini yanlış bulmuş, *Bâlî*'ye ait olduğunu özellikle vurgulamıştır. Bu şiir tanıklar dikkate alındığında *Bâlî*'nin olmalıdır. *Pervâne Bey*'in nazire mecmuasında *Bâkî*'ye, *Edirneli Nazmî*'nin nazire mecmuasında ise *Bâlî*'ye ait gösterilen başka bir şiirin durumu *Bâkî Divanı*'nın nüshalarının tanıklığıyla çözülmüştür. *Bâkî Divanı*'nın yazma nüshalarının 9'unda bu şiir *Bâkî*'ye aittir. Bu nüshalardan birinin ferağ kaydı M. 1587/88 diğeri M. 1598/99'dur. Her iki nüshanın *Bâkî* hayatta iken istinsah edildiği düşünülerek, diğer nüshaların ise başka şairlere ait iken *Bâkî* adına kayıtlı şiirler içermediği dikkate alınarak şiir *Bâkî*'ye ait değerlendirilmiştir.

8. *Bâkî* ve *Bâlî* arasında şiirlerde yapılan hatalı kayıtlar mahlasların imla yakınlığına dayalı olarak değerlendirilebilir. Aynı durum *Bâkî* ve *Sâkî* arasında da vardır. İki şairin mahlasları arasındaki imla yakınlığından kaynaklı bir hatadan bir şiir mecmuasında *Bâkî* adına kaydedilen ancak şairin *Divan*'ının hiçbir nüshasında yer almayan bir gazel *Sâkî*'ye ait olmalıdır. Söz konusu şiir *Sehî*, *Latîfî*, *Âşık Çelebi* ve *Hasan Çelebi* tezkirelerinde *Sâkî*'nin örnek şiirleri arasında yer almaktadır.

9. Bir şiir mecmuasında *Bâkî* adına hatalı kaydedilen ve *Divan* nüshalarında yer alamayan bir gazel *Şemseddin Sivasî Divanı*'nın 2 nüshasında yer almaktadır. Şiir *Şemsî*'nindir.

10. Bir şiir mecmuasında *Bâkî* adına kaydedilen muad gazel, *Bâkî Divanı*'nın *Ergun* (1935) neşrinde de yer almaktadır. Söz konusu gazel, *Edirneli Nazmî* ve *Pervâne Bey* nazire mecmualarında ise *Hasbî* adına kayıtlıdır. *Edirneli Nazmî*'nin mecmuayı tertip tarihi ve *Hasbî*'nin vefat yılı esas alınarak gazel *Hasbî*'ye ait değerlendirilmiştir.

11. Bir şiir mecmuasında *Bâkî* adına kayıtlı gazelin *Ergun* (1935) neşrinde 586. gazel olduğu görülmüştür. Söz konusu gazel *Bâkî Divanı*'nın 2 nüshasında (%0,8'inde) yer almaktadır. Aynı gazel *Yahyâ Bey*'in *Divan*'ının 5 nüshasında yer almakta olup bu nüshalardan 2'si şairin sağlığında 1'i ise ölümünden hemen önce istinsah edilmiştir. Söz konusu gazel *Bâkî*'nin değil, *Yahyâ*'nın.

12. Üç şiir mecmuasında ve Ergun (1935) neşrinde Bâkî adına kayıtlı bir gazel, Çavuşoğlu'nun hazırladığı *Helâkî Divanı*'nda da yer almaktadır. *Helâkî Divanı*'nın 2 nüshasında ve Pervâne Bey'in nazire mecmuasında Helâkî adına kayıtlı olan bu şiir Bâkî'nin değil, Helâkî'nindir.

13. Bir şiir mecmuasında Bâkî adına kaydedilen gazel, *Necâtî Divanı*'nın 9 nüshasında yer almakta olup basılı *Divan*'da da bulunmaktadır. Söz konusu gazel, ayrıca 3 şiir mecmuasında daha Necâtî adına kaydedilmiştir. Mürettip yahut müstensihin şiire dair hatalı bir kaynakla Bâkî'ye ait gösterdiği, münekkitin dil ve üsluptan hareketle yaptığı çıkarımla Bâkî'nin zannettiği gazel Necâtî'nindir.

14. Üç şiir mecmuasında ve *Tâli'î Divanı*'nın eksik bir nüshasında Tâli'î adına kayıtlı bir gazel, *Bâkî Divanı*'nın da 15 nüshasında yer almaktadır. Söz konusu gazelin her iki şaire de ait olma ihtimali vardır.

15. Mecmualarda bazen iki farklı şaire ait şiirlerin birbirine karış(tırıl)masıyla yeni bir şiirin ortaya çıktığı görülmüştür. Bu tarz hatalı kayıtların mürettibin yahut müstensihin hafızasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu hatalı kayıttan dolayı Bâkî ve Hayâlî'nin iki şiiri birbirine karışmıştır. Mecmualarda yer alan şiirin Hayâlî'ye ait iki şiirin karışmasıyla ortaya çıktığı ve Bâkî adına uyarlandığı anlaşılmıştır.

16. Mecmualarda yer alan, bir kısmı divan nüshalarına girmiş hatta ilgili şairlerin basılı divanlarında yer almış olan bazı gazellerde mürettip, müstensih veya münekkidin mahlas hatası yaptıkları görülmüştür. Bu şiirlerde beyitteki nisbet, liyakat, meslek bildiren ek almış bir kelime mahlas olarak algılanmış, bazen de şiirin gerçek şairinin ismi mahlashanede geçmesine rağmen söz konusu beyitteki farklı bir kelime mahlas zannedilmiştir. Bu sebeple Firâkî'ye ait şiir *Bâkî Divanı*'nın 3 nüshasına; Azerî'ye ait şiir *Bâkî Divanı*'nın 3 nüshasına girmiştir. Âşık Çelebi'ye ve Gelibolulu Âlî'ye ait birer şiir basılı *Bâkî Divanları*nda yer almıştır. Bir mecmuada yer alan tahmiş, mecmuayı inceleyen tarafından gerçek mahlas bulunamadığı ve başka bir sözcük mahlas olarak değerlendirildiği için Bâkî'nin kendi şiirine tahmisi olarak görülmüştür. Oysa şiir, Sâdık'ın Bâkî'ye tahmisidir. Pervâne Bey nazire mecmuasında Bâkî şiirleri üzerine inceleme yapan araştırmacı Nihânî'ye ait bir şiirde şairin mahlası yer almasına rağmen söz konusu şiirdeki "bâkî" sözcüğünü mahlas zannetmiş ve şiiri Bâkî'ye ait göstermiştir. Başka bir araştırmacı da İşretî'ye ait bir şiirde şairin mahlası son beyitte yer almasına rağmen söz konusu şiirde dördüncü beyitte yer alan "bâkî" sözcüğünü mahlas zannetmiş ve şiiri Bâkî'ye ait göstermiştir. Mahlas beytinin eksikliğinden başka bir kelime mahlas zannedilmiş, şiir mecmuasında Mesîhî'nin basılı *Divan*'ında da yer alan Mesîhî'ye ait şiir Bâkî adına kaydedilmiştir. İshâk Çelebi'ye ait olan şiirde mahlas hatası yapılarak şiirin redifi olan "bâkî" sözcüğü mahlas zannedilmiş, şiir Bâkî'ye ait gösterilmiştir. Başka bir mecmuada ise araştırmacı mahlas olan kelimeyi yanlış okuyunca şiirde farklı bir bağlamda kullanılan "bâkî" sözcüğünü mahlas zannetmiş, Bursalı Rahmî'ye ait şiiri Bâkî adına kaydetmiştir.

17. Çalışmada *Bâkî Divanı*'nın 228 yazma nüshası esas alınmıştır. Bu çalışma özelinde belli nüshaların birden çok hatalı şiir barındırdığı görülmüştür. Örneğin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 2889 numaralı nüsha 6, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı K. 779 numaralı nüsha 6, Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 8701 numaralı nüsha 3, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi 37 Hk 2735 numaralı nüsha 3, Süleymaniye Kütüphanesi Muğla 00141 numaralı nüsha 3, Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları MS Turk. d. 50 numaralı nüsha 3, Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Vat. Turco 200 numaralı nüsha 3 hatalı şiir barındırmaktadır. Çalışma özelinde ise 37 *Bâkî Divanı* nüshasında Bâkî adına kayıtlı bazı şiirlerin başka şairlerin de divan nüshalarında yer aldığı görülmüştür. Bu sonuç bir şairin divanının herhangi bir nüshasında yer alan tüm şiirlerin ona ait olamayacağını göstermektedir. Araştırmacılar bu durumu her zaman dikkate almalıdır.

18. Bâkî adına kaydedilen bazı şiirlerin nüshalara göre durumuna bakıldığında çok fazla *Bâkî Divanı* nüshasında yer almadığı görülmüştür. Bu, divan nüshası yüzler hatta iki yüzler ile ifade edilen şairlerin divan nüshalarının yalnızca %1 ile %10'u arasında yer alan şiirlerine nasıl yaklaşılması gerektiği sorununu oluşturmaktadır.

19. Bir şairin divanını birden çok tertip edebildiği malumdur. Şairden her tertip edişte yeni şiirlerini eklemesi, bazı şiirlerini ise çıkarması beklenir. Hâliyle mecmualardaki bazı şiirlere Bâkî'nin *Divan*'ını tertip etmeden önce yazdığı, bazılarını ise tertip ettikten sonra yazabileceği doğru bir yaklaşımdır. Ancak bu durumda mecmualardaki bu şiirlerin sıhhati yapılacak bir dil ve üslup incelemesi ile tayin edilebilir (Bu incelemenin o şairin divan nüshalarının mutabık kaldığı çekirdek şiir kadrosu esas alınarak yapılması gerektiğini düşününüyoruz. Aksi durumda o şaire ait olmayan hatalı bir şiir şairin basılı divanına girecektir.).

20. Bâkî mahlası klasik edebiyatta birden çok şair tarafından kullanılmıştır. Hatta bunlardan bir kısmı şairin çağdaşı olup şuaara tezkirelerinde ve mecmualarda şiirlerine rastlanan isimlerdir. Bu durumda Bâkîlerin şiirleri nasıl ayırt edilecektir? *Divan* nüshalarında yer alan bazı şiirler diğer Bâkîlere ait olabilir mi? Bu sorunun çözülmesi tez düzeyindeki çalışmalar ile mümkün görünmemektedir. Bizce bu sorun ancak o şairin üslubuna vâkıf, âdeta o şair için "Bu şair, böyle söylemez." diyebilecek bir birikime sahip, klasik edebiyatın bilgi ve estetiğini ortalamanın üzerinde bilen isimlerin çok boyutlu yaklaşımı ile çözülebilir.

21. Mecmua çalışmalarını her durumda kutsamıyoruz; sistematik bir şekilde yapıldığında ve bir amaç gözetildiğinde değerli buluyoruz. Mecmualar üzerine yapılan çalışmalarda sadece metin neşri amaçlandığında mecmua çalışmasını şiirlerin hangi şaire ait olduğu hususunda mazur tutabiliriz. Zira araştırmacı, haklı olarak derleyen kime ait göstermişse şiir için o kişinin -varsa- basılı divanına müracaat etmekte, şiirin o divandaki durumunu ortaya koymakta, sonra da aktarımda

bulunmaktadır. Ancak mecmularda azımsanmayacak oranda bazen araştırmacıdan çoğu defa da derleyenden kaynaklı hataların olabileceğine dikkati çekmek istiyoruz. Bâkî gibi *Divan*'ının nüshası iki yüzün üzerinde olan, büyüklüğü konusunda hepimizin mutabık olduğu bazı isimlerin elde divanlarının bu kadar fazla nüshası varken mecmualardaki kimi kayıtları esas alıp “şairin bilinmeyen şiirleri”, “şairin yeni şiirleri”, “şairin basılı divanda yer almayan şiirleri”, “şairin yayımlanmamış şiirleri” gibi başlıklı çalışmaların metin tenkidi ve neşrine açılım getirmediğini, bilakis bu konuda karışıklığı artırdığını düşünüyoruz. Bu çalışmalar yapılacaksa da salt metin aktarımını doğru bulmadığımızı, bu tarz aktarımların bu çalışma özelinde de görüldüğü gibi ciddi hatalar barındırabileceğini vurgulamak istiyoruz. Bunun önüne geçmek için o şairin divan nüshalarına müracaat edilmesi gerektiğini; muhteva, dil ve üslup esas alınarak yapılacak bir inceleme ile bu hükmün verilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Aksi durumda her mecmua çalışması sonucu şairin basılı divanında yer almayan o mahlasla meşhur ve maruf şaire ait gösterilen çalışmalar artarak devam edecek; bazı yanlışlar yaygınlık kazanacaktır. Bu da bilimsel bilginin geçerliliğini, güvenilirliğini ve ispatlanabilirliğini zedeleyecektir.

“Bir yazma, son kertede, başta hayatının farklı dönemlerinde metne müdahil olan müellif olmak üzere farklı müstensihler, şârihler, derkenâr yazarları, editörler, sahipleri, metne eklemeler yapanlar vb. gibi pek çok iştirakçinin ortak ürünüdür.” (Andrews, 2015: 43). Bir yazma eseri, mecmuayı veya birkaç divan nüshasını esas alarak “büyük” olarak vurguladığımız bir şair adına kaydedilen bir şiir için “bu şiir, şu şaire aittir” demek oldukça iddialı bir girişimdir. Ayrıntılı bir nüsha, muhteva, dil ve üslup incelemesi yapmayı; müellif, mürettip ve müstensihlerin tasarrufları hususunda dikkatli olmayı gerektiren ciddi bir iştir. Bu ciddiyet dikkate alınarak söz konusu çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Namık (2017). *Riyâzü’ş-Şuara*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-191371/riyazi-riyazus-suaratezkiretus-suara.html>. (Erişim Tarihi: 26.05.2021).

Akdağ, Ahmet (2013). *Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi’ndeki 19 Hk 2207 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akpınar, Şerife-Cihan İner (2022). “Yapı Kredi Araştırma Kütüphanesi Y. 0339 Numarada Kayıtlı Mecmua-i Eş’âr ve MESTAP’a Göre Tasnifi”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*. C. 6. S. 1. s. 25-82.

Aksoyak, İ. Hakkı (2005). "Gelibolulu Mustafa 'Âlî ve Bâkî'nin Münasebetleri [Kühü'l-ahbâr ve Divanlarına Göre]". *Osmanlı Araştırmaları Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan -I*. S. 25. s. 69-82.

Aksoyak, İ. Hakkı (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,208602/gelibolulumustafa-ali-divani.html>. (Erişim Tarihi: 26.05.2021).

Akün, Ömer Faruk (1994). "Divan Edebiyatı". *İslam Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. s. 389-427.

Andrews, Walter G. (2015). "Osmanlı Metin Çalışmaları: Geçmiş Meydan Okuma, Geleceği Tasarlama." Çev. Veysel Öztürk. *Eski Metinlere Yeni Bağlamlar: Osmanlı Edebiyatı Çalışmalarında Yeni Yönelimler, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları X*. İstanbul: Klasik Yayınları. s. 36-58.

Atalay, Asiye (2015). *Nuruosmaniye Kütüphanesi 4968 Numaralı Şiir Mecmuası (vr: 65a -125a) (İnceleme-Metin-Nesre Çeviri)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Ay, Sibel (2015). *Milliet Kütüphanesi Ali Emiri Mnz 560 Numarada Bulunan Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydemir, Yaşar (2001). "Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü". *Bilig*. S. 19. s. 147-155.

Aydemir, Yaşar (2007). "Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler". *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*. C. 2. S. 3. s. 122-137.

Aydın, Tuba (2019). *Ankara Milli Kütüphane Mecmûa-i Eşâr Numara: 06 Hk 240 (57b-107a) (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bahadır, Savaşkan Cem (2013). "Bâkî'nin Pervane Bey Mecmuası'nda Yer Alan Yayınlanmamış Gazelleri". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 8. S. 1. s. 187-213.

Bozyiğit, Esra (2021). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı (İnceleme - Tenkitli Metin - Nesre Çeviri - Sözlük)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Bulur, Elif Nur (2021). *Süleymaniye Kütüphanesi Çelebi Abdullah 315 Numarada Kayıtlı Mecmû'atü'l-Eş'âr ve'l-Gazeliyyât (İnceleme- Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Canım, Rıdvan (2000). *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*. Ankara: AKM Yayınları.

Çavuşoğlu, Mehmed (1977). *Yahyâ Bey Dîvan Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, Mehmed (1982). *Helâkî Dîvan Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, Mehmed-M. Ali Tanyeri (1990). *Üsküblü İshâk Çelebi Dîvan Tenkidli Basım*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.

Çelik, Büşra-Muzaffer Kılıç (2018). *Derzi-zâde 'Ulûvî Dîvân*. İstanbul: DBY Yayınları.

Çelik, Mehmet Furkan (2013). *Michigan Üniversitesi 416 Numaralı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelik Vural, Büşra (2021). *Hayâlî Bey Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dil İçi Çeviri)*. Doktora Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demirel, Şener (2017). *16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194359/divan-i-mani-ve-sehr-engiz-i-bursa.html>. (Erişim Tarihi: 04.04.2024).

Donuk, Suat (2017). *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmileti's-Şakâ'ik*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Düzenli, Aygül (2015). *Oğuz Ergeç Koleksiyonu Mecnû'ası (İnceleme-1a-80a Transkripsiyonlu Metin-Tıpkıbasım)*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Efe, Zahide (2019). "Kastamonulu Divan Şairi Tâli'î ve Şiirleri". *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. C. 8. S. 18. s. 120-153.

Erdoğan, Mustafa (2017). *Bursalı Rahmî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195643/bursalı-rahmi-divani.html>. (Erişim Tarihi: 04.04.2024).

Ergun, Sadeddin Nüzhet (1935). *Bakî Divanı*. İstanbul: Sühulet Kitap Yurdu.

Erol, Muhlis (2019). *Mecnû'a-i Eş'âr (06 Mil Yz A 4228/2): İnceleme, Metin ve Mestap'a Göre Tasnif*. Yüksek Lisans Tezi. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Evecen, Doğan (2011). *17. Yüzyıldan Üç Mecmua-i Eş'âr*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakakale: Çanakakale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gıynaş, Kamil Ali (2009). *Milli Kütüphanedeki Yz A 803 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gıynaş, Kamil Ali (2011). “Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası”. *SEFAD*. S. 25. s. 245- 260.

Gıynaş, Kamil Ali (2017). *Pervâne Bey Mecmuası*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html>. (Erişim Tarihi: 04.04.2024).

Gök, Nurcan (2018). *İzâkî Mecmuasının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gölpınarlı, Abdülbaki (2005). *Fuzûlî Dîvânı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Güneş, Hasan Ali (2015). *Mecmûa-i Eş’âr (Houghton Ktp. Ms Turk 59) İnceleme-Karşılaştırma Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürbüz, Mehmet (2012). “Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. İstanbul: Turkuaz Yayınları. s. 97-113.

Gürbüz, Mehmet (2013). “Şiir Mecmualarının Kaynakları Üzerine”. *Turkish Studies*. C. 8. S. 1. s. 315-322.

Hayal, Züleyha (2023). “Dellâk-zâde Bâkî Adına Kayıtlı Şiirler”. *Turkish Studies – Language*. C. 18. S. 2. s. 963-972.

İlhan, Enes (2023). *Necâtî Bey Dîvânı: Metin-Bağlamlı Dizin-İşlevsel Sözlük*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İpekten, Halûk-Günay Kut-Mustafa İsen-Hüseyin Ayan-Turgut Karabey (2017). *Sehî Beg Heşt-Bihîşt*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78460/tezkireler.html>. (Erişim Tarihi: 11.05.2022).

İsen, Mustafa (1994). *Künhü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısmı*. Ankara: AKM Yayınları.

Kahraman, Özlem (2017). *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı K.772 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmûası: Mecmûa-i Eş’âr (İnceleme-Metin-Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaplan, Fahri (2023). *Bâkî’nin Poetikası*. İstanbul: DBY Yayınları.

Kaplan, Hasan (2016). “İki Şair Bir Şiir -I”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S. 56. s. 1031-1062.

Kaplan, Hasan (2018a). "İki Şair Bir Şiir -II-". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi TAED*. S. 63. s. 19-33.

Kaplan, Hasan (2018b). "Bâkî'nin Basılı Divanlarında Yer Almayan Şiirleri ve Divanının Bir Nüshası Üzerine Bazı Notlar". *International Journal of Language Academy IJLA*. Y. 6. S. 23. s. 223-253.

Kaplan, Hasan (2021). "Bâkî-İktidar Münasebeti ve Bu Münasebete Çok Yönlü Bir Bakış". *Es-seyf ve'l-kalem: Şiir ve Kültürel İktidar*. Editör: M. Esat Harmancı vd. Ankara: İKSAD Global Yayıncılık. s. 47-96.

Kaplan, Hasan (2022a). "Bir Şiir Mecmuasında Bâkî'ye Dair Yapılan Hatalar ve Bir Yanlışa Dur Demek: İBB Kütüphanesi Atatürk Kitaplığı K.000351 Numaralı Mecmuanın Mürettibi Bâkî Midir?". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. Abdulkadir Abdulkadiroğlu Armağanı*. C. 5. S. 3. s. 1274-1300.

Kaplan, Hasan (2022b). "Klasik Türk Edebiyatının Aktüelinde Bâkî". *Bu Devr İçinde Benem Pâdişâh-ı Mülk-i Suhan*. (ed. Hasan Kaplan). İstanbul: DBY Yayınları. s. 25-106.

Kaplan, Hasan (2023a). "Bir Yanlışa Dur Demek II: Bâkî Divanı'ndaki Muhammese Dair". *Turkish Studies – Language and Literature, Türkiyeden Gazele Bir Ömür Prof. Dr. Cemal Kurnaz'a Armağan*. C. 18 S. 1. s. 517-526.

Kaplan, Hasan (2023b). "Kalmadı Redifli Bir Şiir ve Üç Şair: Askerî, Bâkî, Ruhsatî".60. *Doğum Yılı Münasebetiyle M. A. Yekta Saraç Armağanı*. Editör: Mücahit Kaçar vd. C. 2. İstanbul: DBY Yayınları. s. 203-250.

Kaplan, Mahmut (2013). *Şiirin Sultanı Bâkî*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Karaman, Yüksel (2016). *British Library Or 4129 Nolu Yazma Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kartal, Büşra (2021). *İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Rev 240 Numarada Kayıtlı Mecmû'a-i Eş'âr (120b-145a) (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kesik, Beyhan (2012a). "Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 9. s. 115-122.

Kesik, Beyhan (2012b). "Bir Yazmadan Hareketle Bâkî'nin Yayımlanmamış Şiirleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. C. 7. S. 1. s. 1489-1500.

Kesik, Beyhan (2013). "Bazı Şiir Mecmualarından Hareketle Basılı Divanlarda Bulunmayan Bâkî Mahlaslı Şiirler II". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. C. 8. S. 13. s. 337-350.

Kılıç, Atabey (2012). "Mecmua Tasnifine Dair". *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*. İstanbul: Turkuaz Yayınları. s. 77-96

Kılıç, Filiz (2010). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ 1-2-3*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Kılıç, Filiz (2017). *Âşık Çelebi Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195827/asik-celebi-divani.html>. (Erişim Tarihi: 28.04.2024).

Kılıç, Muzaffer-Büşra Çelik (2017). "Bâkî'nin Gazellerine Ek ve Derzi-zâde 'Ulvî'ye Nazîreleri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 18. s. 253-332.

Köksal, M. Fatih (2012). "Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaları Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)". *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Şiirinin Kırkambarı*. İstanbul: Turkuaz Yayınları. s. 409-431.

Köksal, M. Fatih (2017). *Mecma'u'n-Nezâ'ir*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,195954/mecmaun-nezair-edirneli-nazmi.html>. (Erişim tarihi: 09.05.2024).

Köksal, M. Fatih (2018). "Hasbî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasbi> (Erişim tarihi: 09.05.2024).

Köksal, M. Fatih (2023). "Bâkî Dîvânı'nın Yeni Bir Nüshası ve Bâkî'nin Dîvân Neşirlerinde Bulunmayan Şiirleri". *Bilig*. S. 104. s. 27-53.

Kurnaz, Cemal-Yaşar Aydemir (2013). "Mecmualara Sorulması Gereken Sorular". *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. C. 8. S. 1. s. 51-64.

Küçük, Sabahattin (1985). "Çağdaş ve Arkadaş Nev'î'nin Gözüyle Şairler Sultanı Bâkî". *5. Milletler Arası Türkoloji Kongresi Tebliğler Cilt 1*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi. s. 215-222.

Küçük, Sabahattin (1988). "Fuzûlî'nin Bâkî Üzerindeki Tesiri ve Divanında Yer Almayan Bir Şiiri Hakkında". *Millî Kültür*. S. 60. s. 5-8.

Küçük, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: TDK Yayınları.

Mengi, Mine (2014). *Mesîhî Dîvânı*. Ankara: AKM Yayınları.

Menteşe, Merve (2016). *Mecmûatü'l-Eş'âr, Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevîhânesi Numara:171 (1-117) (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ortaq, Khairullah (2019). *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler T 3560 Numarada Kayıtlı Mecmû'atü'l-Eşâr (139-197)*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Oytun, Elif (2014). *Nurosmaniye Kütüphanesi 4968 No.lu Şiir Mecmuası vr. 1a-64b (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Özdemir, Mehmet (2017). *Nûh b. Mustafa Konevî Mecmûa-i Gazeliyyât (İnceleme-Metin)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195580/nuh-b-mustafa-konevi-mecmua-i-gazeliyyat.html>. (Erişim Tarihi: 04.04.2024).

Öztoprak, Nihat (2023). "Mecmualarda Mahlas Problemleri (Pervâne Bey Mecmuası Örneği)". *KÜLTÜR Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 8. s. 93-101.

Öztürk, Gülsüm (2019). *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel_Yz_00092 Numaralı Şiir Mecmuası (1a-85a v.) ve Mestap Tablosu*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Solmaz, Süleyman (2018). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-201251/ahdi-gulsen-i-suara.html>. (Erişim Tarihi: 02.05.2022).

Sungurhan, Aysun (2017). *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194494/kinalizade-hasan-celebitezki-retus-s-uara.html>. (Erişim Tarihi: 02.05.2022).

Süer, Fatih Ramazan (2015). *Şemseddîn Sivâsî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Süngü, Zeynep (2020). "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Yeni Çalışmalar Bibliyografyası ve MESTAP". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 25. s. 917-1056.

Şimşek, Elif (2022). "Ali Emîrî Manzum 674'te Kayıtlı Şiir Mecmuasında Yer Alan Divan'da Bulunmayan Bâkî Mahlaslı İki Gazel". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. C. 5. S. 1. s. 286-300.

Tarlan, Ali Nihat (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Tarlan, Ali Nihad (1970). *Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: II. Cild*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tarlan, Ali Nihat (1997). *Necati Beg Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları.

Taş, Hakan (2010). "Bâkî'nin Dîvân'da Bulunmayan Bir Gazeli ve Feyzî'nin Naziresi". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 1. s. 181-192.

Temür, Rabia (2022). *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları K.0006 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuası (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tulum, Mertol-M. Ali Tanyeri (1977). *Nev'î Divan Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Turgut, Elif (2013). *16. Yüzyıla Ait Bir Şiir Mecmuasının İncelenmesi (1b-50a)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uğur, Meltem (2023). "Mestap (Şiir Mecmualarının Sistemik Tasnifi Projesi) Bibliyografyası". *KÜLTÜRK Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. S. 8. s. 103-153.

Uludüz, Ekim Ortaç (2018). *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Bel_Yz_O0043 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuası'nın (1b-75a) Transkripsiyonlu Metni ve Şiir Mecmualarının Sistemik Tasnifi Projesi'ne (Mestap) Göre Tasnifi*. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaşar, Muhammet (2005). *Bâlî Hayatı Edebî Kişiliği Dîvânının Tenkitli Metni (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, Ali (1991). *İshak Çelebi (Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Edisyon Kitiği)*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.